

TLHORIŠO LE LEHLOYO LA BATŠWANTLE MO GO PAPADI YA

M.S. SERUDU: NAGA GA DI ETELANE

KA

MAKOTO RACHAEL SEOKGO

E TŠWELEDITŠWE GO YA KA DINYAKWA TŠA LENGWALO

LA

MASTASE (MASTER OF ARTS) MO GO SENTHARA YA M.E.R.

MATHIVHA DIPOLELONG TŠA AFRIKA, BOKGABO LE SETŠO

KAROLONG YA SESOTHO SA LEBOA

GO LA

YUNIBESITHI YA VENDA

MOHLAHLI: PROFESA M.A. MAKGOPA

MOTHUŠAMOHLAHLI: NGAKA L.E. MPHASHA

LETŠATŠIKGWEDI: 03 JUNE 2011

UNIVEN LIBRARY

Library Item : 20130738

Nna, MAKOTO RACHAEL SEOKGO, ke ikana gore lengwalonyakišišo le la Mastase mo Yunibesithing ya Venda le tlišwa ke nna le gore ga sa nka la tlišwa ke motho mabapi le tikrii mo goba yunibesithing ye nngwe. Ke mošomo wo o ngwadilwego ke nna. Dipuku tšeo di thušitšego gammogo le batho bao go boledišanwego le bona tšweletšong ya mošomo wo di laeditšwe.

Tshaeno: MR Seokgo Letšatšikgwedi: 03 June 2011

DITEBOGO

Ke iša ditebogo go mohlhali wa ka, Profesa Mokgale Makgopa, go tše dibotse tše a ntlahlilego ka tšona. Go lena Noko, ke re montshepetsabošego ke mo leboga bo sele.

Go lena barutiši ba Rakgolokwana, nka le lebala bjang re be re thušana go dita koma ye, lehono ke alogilego go yona. Ke tloga ke le leboga. Le be le ewa le tsoga le nna. Tšwelang pele ka tsela yeo, le se lape go dira ka go loka.

Nka lebala bjang mofetoledi wa ka e lego Sekgoka Madite Elijah! Monareng, go be go re ge go befile wa lala o ngwala mošomo o bolaiša mosadi phefo o kotopane gore mošomo wo o fihle mo o lego gona. Monareng, o gole o kake tlou, tšhukudu go wena e be mošemane.

Go wena Gwinyai Lee Matangi, o be o mphepa ka tsebo ye botse ya lehloyo la batšwantle ka nnete o le kgodu yeo e tšwago lerotseng.

Hendrina Pebetsi Mametja, ge nka be o se kgwahliše letsogo go tlanyeng mošomo wo mobotse wo o o dirilego, nka be le lehono o sa palelwa ke go fela. Ngwetši ya Bakone, o e hlabane. Ga ke tsebe gore ke šomiše lentšu lefe la tebogo.

Go Ngoako Joubert Seokgo, kgotlelelo yeo o nago le yona ke e hlompha go menagane. Go be gore ge go thatafile wa ema senna. Tau, o e hlabane Seokgo sa Mokhekhenene, tšea mafejana a o balele dithorwana tša rena tše e lego Masilo, Tshepiso le Makobo, bao ge ke be ke tsena sekolo se ba ntshega ba re ke tšofetše, ba lebetše la mogologolo ge a re thuto ga e tšofalelwe.

Go koko Ana Mmalehu, ke leboga ge le be le šetše le ditlogolwana tša lena le di apeela, lehono pitša yela e bego e le bolaiša tlala še e bodule.

Go tše ka moka, thušo le tlotlo ke di lebiša go Modimo Ramaatlaohle. Ke Yena A nkgontšhitšego go fihla fa ke lego gona.

E NEELWA KA TLHOMPHO

Go bana bešo Marothi, Moorane, Masedikwe, Matekele le phejane Khomotšo; ka ge Phutiana ba se sa kgona go bona sa kgole, ba baleleng ba kwe tšeo di tšwago go naga tša ka ntle, le di tlišetšwago ke Makoto morothothelwa ke Napšadi. Ke re o gole o gole Mamolele wa ditšhwene, o šomile Monareng.

The researcher will use the concept analysis theory to conduct the study. The concept, "xenophobia", will be defined and analyzed based on Boehnke (2003) theories; e.g. Gestalt theory, Psychoanalytic theory. The study will also demonstrate the significance of the new curriculum in South Africa. The contents of the drama are contextualized for a proper understanding.

Foreign nationals such as Mphaka left their countries with the hope of finding greener pastures where they were going. Mphaka left his own country; Botswana, because of oppression and lack of basic human rights. He had hoped that arriving at Takone he would be warmly welcomed. He later realized that he was only bluffing himself. Even if there was no oppression of the law per se there was a certain kind of oppression which affected foreign nationals only. Foreign nationals were not welcomed for fear that they would take up positions meant for children of the soil.

Mphaka tried to bring about changes in the education system of that country but only to be told that he was rushing changes. He left Takone without his ideas/suggestions being accepted.

At the land of Mogadisho where he hoped he would find greener pastures than at Takone, he came across citizens of an area which did not welcome foreigners. Mphaka was offered a higher position because of his higher academic qualification. But after a while, sons of the soil, who went through his hands, started plotting to overthrow him from his position. There was a saying that he had become a stumbling block to children of the soil to move to the upper position of the promotion ladder.

Mphaka's life resembles the type of life we are facing everyday, that of xenophobic incidences in our own democratic country which is characterized by peace. This book can be read by people from all walks of life regardless of their different cultural backgrounds or it can be used to teach the nation how it must live with foreigners without segregation.

SUMMARY

Every country sees itself running its affairs in a proper way. It does not know what is happening in foreign or neighboring countries. All what she knows is only what comes in the form of news.

The researcher will use the concept analysis theory to conduct the study. The concept, "xenophobia", will be defined and analyzed based on Boehnke (2001) theories; e.g. Gestalt theory, Psychoanalytic theory. The study will also demonstrate the significance of the new curriculum in South Africa. The contents of the drama are contextualized for a proper understanding.

Foreign nationals such as Mphaka left their countries with the hope of finding greener pastures where they were going. Mphaka left his own country; Bonwatau, because of oppression and lack of basic human rights. He had hoped that arriving at Takone he would be warmly welcomed. He later realized that he was only bluffing himself. Even if there was no oppression of the law per se there was a certain kind of oppression which affected foreign nationals only. Foreign nationals were not welcomed for fear that they would take up positions meant for children of the soil.

Mphaka tried to bring about changes in the education system of that country but only to be told that he was rushing changes. He left Takone without his ideas/suggestions being accepted.

At the Island of Mogadisho where he hoped he would find greener pastures than at Takone, he came across citizens of an area which did not welcome foreigners. Mphaka was offered a higher position because of his higher academic qualification. But after a while, sons of the soil, who went through his hands, started plotting to overthrow him from his position. There was a saying that he had become a stumbling block to children of the soil to move to the upper position of the promotion ladder.

Mphaka's life resembles the type of life we are facing everyday, that of xenophobic incidences in our own democratic country which is characterized by peace. This book can be read by people from all walks of life regardless of their different cultural backgrounds or it can be used to teach the nation how it must live with foreigners without segregation.

KGAOLO YA PELE
MATSENO

1.0	MATSENO.....	1
1.1	TEKOLOKAKARETŠO.....	1
1.2	BOTHATA BJO BO NYAKIŠIŠWAGO.....	2
1.3	SEO SE HLOHLELEDITŠEGO NYAKIŠIŠO	3
1.4	THAROLLOKAKANYWA	4
1.5	DIPOTŠIŠO TŠA DINYAKIŠIŠO	5
1.6	MAIKEMIŠETŠO	6
1.6.1	MAIKEMIŠETŠOKAKARETŠO	6
1.6.2	MAIKEMIŠETŠOTHWI	6
1.7	BOHLOKWA BJA LENGWALONYAKIŠIŠO	7
1.8	TLHALOŠO YA MAREO	7
1.8.1	BATŠWANTLE	8
1.8.2	LETŠHOGO.....	10
1.9	PEAKANYO YA DIKGAOLO.....	13

KGAOLO YA BOBEDI
TSHEKASEKO YA HLOGONYAKIŠIŠO GO YA KA BANGWADI BA GO FAPANA

2.0	MATSENO	14
2.1	TSHEKASEKO YA HLOGONYAKIŠIŠO GO YA KA BANGWADI BA GO FAPANA	14
2.2	DITIRAGALO TŠA HISTORI	25
2.3	MAFETŠO.....	26

KGAOLO YA BORARO
MEKGWANYAKIŠIŠO

3.0	MATSENO	27
3.1	MEKGWANYAKIŠIŠO	27
3.2	KGOPOLO YA GO FETLEKOLLA MONAGANO WA MOTHO	27
3.3	GO RUTWA GO KGAOGANA LE SELO SE SENGWE	29
3.4	MAFETŠO	30

KGAOLO YA BONE

DITEORI TŠA LEHLOYO LA BATŠWANTLE LE TSHEKASEKO YA TŠONA

4.0	MATSENO	31
4.1	MEHUTA YA DITEORI	31
4.1.1	KGOPOLO YA GO FETLEKOLLA MONAGANO WA MOTHO	31
4.1.2	GO RUTWA GO KGAOGANA LE SELO SE SENGWE	36
4.1.3	KGOPOLO YA GO LALELA MOHLALA	40
4.1.4	KGOPOLO YA GO HLOKA BOKGONI SETŠHABENG	44
4.1.5	KAKANYO YA MONAGANO	46
4.1.6	KGOPOLO YA GESTALT	48
4.1.7	KAKANYO YA GO TŠWA MADING GOBA O BELEGWA O ENA LE YONA	50
4.1.8	KAKANYO YA BOSETŠHABA LE TSWALO	53
4.2	MAFETŠO	55

KGAOLO YA BOHLANO

TŠEO DI HLOLAGO LEHLOYO LA BATŠWANTLE

5.0	MATSENO	56
5.1	DINTLHAKGOLO TŠEO DI HLOLAGO LEHLOYO LA BATŠWANTLE	56
5.1.1	MABAKA A BOIPHEDIŠO	56
5.1.2	BOFALADI BJA TIKOLOGO	57
5.1.3	LERATO LA SETŠHABA LE LELEBELETŠEGO MORAFE WO O ITŠEGO	58
5.1.4	GO SE LEKALEKANE DIPOLITIKING	58
5.1.5	BOTERORISE	63
5.1.6	GO DIRA GORE DITŠHABA TŠA LEFASE DI DIRE DILO TŠA GO SWANA	64
5.2	DITLAMORAGO LE DIKA TŠA LEHLOYO LA BATŠWANTLE	65
5.2.1	MO MOTHONG WA GO BA LE LEHLOYO LA BATŠWANTLE	65
5.2.2	GO MOTŠWASEHLABELO	68
5.2.3	MO SETŠHABENG	71
5.3	MAFETŠO	73

KGAOLO YA BOSELELA

MAFETŠO A LENGWALONYAKIŠIŠO

6.0	MATSENO	74
6.1	THUMO	74
6.2	TŠEO DI HWEDITŠWEGO GO LENGWALONYAKIŠIŠO	74
6.2.1	MATHATA A BAFALADI	74
6.3	DITŠHIŠINYO	76
6.5	MAFETŠO	76
	METHOPO	77

1.0. MATSENO

Kgaolo ye e tšwelela bjalo ka matseno a lengwalonyakišišo. Mo kgaolong ye, re ile go tšweletša dintlha tše bohlokwa mabapi le lengwalonyakišišo le. Dintlha tše bjalo ka tekolokakaretšo, bothata bjo bonyakišišwago, tharollokakanywa, dipotšišo tša nyakišišo, seo se hlohleledišego nyakišišo, maikemišetšo re lebeletše maikemišetšokakaretšo le maikemišetšothwi, bohlokwa bja lengwalonyakišišo, tlhalošo ya mareo le peakanyo ya dikgaolo.

1.1. TEKOLOKAKARETŠO

Go tloga mathomong a mengwaga ya bomasomesenyane go bonagetše koketšego ya dingangišano tša go dira gore ditšhaba tša lefase di dire dilo tša go swana, gomme dikgopolo tša go swana le setšo, molao, dipolelo tša dipolitiki le boitshwaro di fetišwago go tšwa lefelong le tee go ya mafaseng a mangwe ka kgopolo ya gore go dirwe dilo tša go swana. Lefase le tšwela pele le eba le lennyane ka baka la khudugo go tšwa seleteng se sengwe go ya go se sengwe, gomme seo ga se thibelege. Khudugo go tšwa go kontinente go ya go ye nngwe e šušumetšwa ke mabaka a go fapafapana, kudukudu a bofaladi bja dipolitiki le ekonomi go tšwa nageng ye nngwe go ya go ye nngwe. Se se nolofadišwe ke melao ye meswa ya boditšhabatšhaba go swana le “*Unilateral Declaration of Rights*” yeo e saenetšwego ke dinaga tše dintši go akaretšwa le Afrika-Borwa. Molao wo o bolela gore: “Motho yo mongwe le yo mongwe o na le tokelo ya mosepelo.”

Go ya ka pego ya seminare ya letšatši la masomepedi June 2008 yeo e bolelago ka bofaladi le lehloyo la batšwantle yeo e tšweledišwego ke sehlopha sa go lekodišiša palamente, go na le bafaladi ba 45000 ka mo Afrika-Borwa bao

ba tlišitšwego ke mabaka a tšhireletšo kaopolo ya gore go na le dibaka tše ntši tša mešomo.

Mo seminareng seo modulasetulo o boletše gore Mafrika-Borwa a lebagane le bothata bja go šitwa ke go phedišana le batšwantle, ka morago ba ba fetoša batšwasehlabele. Lehloyo la batšwantle le hlolwa ke mabaka a go fapafapana bjalo ka ekonomi, go se lekalekane dipolitiking, go dira gore ditšhaba tša lefase di dire dilo tša go swana, lerato la setšhaba le le lebeletšego morafe o itšego, go no laetša a mmalwanyana+ fela. Dinyakišišo tše di tsepeletšego go tshenyo ya lehloyo la batšwantle, yo a bego le poifo ye ke motšwasehlabele le setšhaba ka kakaretšo. Dikakanyo tše mmalwa le diteko tša batho ba ba itšego di tla kopanywa tša šomišwa go lebeletšwe tshekaseko ya lehloyo la batšwantle go papadi ya Naga ga di etelane.

1.2. BOTHATA BJO BO NYAKIŠIŠWAGO

Ge re bolela ka bothata bjo bo nyakišišwago, re bolela ka seemo seo se dirago gore monyakišiši a tlalelwe, a se iketle. Bothata bjo bonyakišišwago bo tšweletšwa e le bothata bjo bo tšwago go monagano wa monyakišiši bja seo a se lebeletšego. Newman (2000: 447) o hlaloša bothata bjo bo nyakišišwago ka tsela ye:

“... a problem that is raised in ones mind because of a desire to create new realities to know more, to confirm certain beliefs, methods, techniques and theories.”

Tlhalošo ya mmolelwana wo ke gore bothata bjo bo tšweletšego mo mogopolong wa monyakišiši ka lebaka la tumo ya go hwetša tsebo ye mpsha yee oketšegilego; go tlišetša mekgwa, dintlhakemo le diteori (dikgopolo). Dinyakišišo tše di tla lebelediša lereo le la kgethologanyo go ya ka naga yeo motho a tšwago go yona tša tswalanya diteori le dintlhakemo go tšwa dingwalweng.

Papadi ya sefaleng ya Naga ga di etelane e tla šomišwa kudu dinyakišišong tše. Re yo nyakišiša tshwarompe ya Maafrika-Borwa ka nako yela ya kgethollo ge a be a tšhabetše dinageng tša ka ntle goba tše e sego tša gaboona. Ke tlhobaelo mo go bangwe ba bangwadi ba Sesotho sa Leboa.

Se ke sona seo se hlohleleditšego nyakišišo ye e thekgwago ke dintlha tše di latelago:

- Kgethollo go ya ka semorafe le mmala e dira gore bangwe ba badudi ba Afrika-Borwa ba tšwe ka difate.
- Mathata ao badudi ba Afrika-Borwa ba bilego le ona ge ba le dinagengdišele, bjalo ka dipolitiki, thuto le selapa.
- Go se amogelege ga bafaladi ba Afrika-Borwa ka dinageng tša ka ntle.

Tše ka moka di ile go lebeletwa ka botlalo go lebeletšwe papadi yeo e kgethilwego e lego Naga ga di etelane.

1.3. SEO SE HLOHLELEDITŠEGO NYAKIŠIŠO

Monyakolli o hlohleleditšwe ke tše dingwe tše di diregago mo Afrika-Borwa tša lehloyo la batšwantle, mathata le tshwarompe ya bona. Bohlokwa bja nyakišišo bo araba potšišo ya go re "ke ka lebaka la eng nyakišišo ye e le bohlokwa?" E amana le maikemišetšo a monyakišiši a go dira nyakišišo. Maree (2005:147) o re bohlokwa bja nyakišišo ke:

"A brief description of any solution to the problem that has been tried in the past, how well they have worked and why further research is needed".

Tlhalošo ya mmolelwana wo ke gore ke tlhalošo ka boripana bja tharollo ye nngwe le ye nngwe ya bothata ye e lekilwego mabakeng a a fetilego, tsela ye

botse yeo go šomilwego ka yona tšhomo ke ka lebaka la eng nyakišišo e swanešetše go tšwetšwa pele.

Vithal le Jansen (2004:144) ge ba hlaloša seo se hlohleleditšego nyakišišo ba re:

“A rationale serves as a statement of how a researcher developed an interest in a particular topic and exactly why a researcher believes the research is worth conducting”.

Vithal le Jansen ba bona tlhohleletšonyakišišo e bonala e le setsopolwa seo se bontšhago ka mokgwa wo monyakolli a tshepago gore nyakišišo tše di floga di le bohlokwa gore a ka di tšwetša pele.

Nyakišišo e floga e theilwe godimo ga lehloyo la batšwantle le tshwaro ya bona bjalo ka ge di tšweletšwa ka go papadi ya Naga ga di etelane. Monyakolli o hlohleleditšwe ke tshwarompe le mathata ao bafaladi ba kopanago le ona ge ba le dinageng tše ba falaletšego go tšona.

1.4. THAROLLOKAKANYWA

Tharollokakanywa ke kgopolotšhišinywa yeo e dirilwego le go amogelwa go nyakišišwa ge e le nnete goba e se nnete. Dublin (1969:166) o hlaloša tharollokakanywa ka tsela ye:

“An assumption that is made as a basis for reasoning without accepting the assumption to be the truth, therefore a hypothesis should be taken as a starting point for further investigation from known facts.”

Tlhalošo e re tharollokakanywa ke ntlhakemo yeo e amogelwago ntle le bohlatse bjobo dirilwego e le mathomomayo a go ganetša ntle lekamogelo

ya go hloka bohlatse go ba nnete, ke tšao tharollokakanywa e swanetše go tšewa bjalo ka ntlha ya mathomo ge go nyakišišwa go ya pele go tšwa go dintlha tša go tlwaelega.

Wayne (2007:9) o hlaloša tharollokakanywa ka tsela ye:

“A hypothesis is used to predict relationship between variables that can be tested”.

Wayne o bona tharollokakanywa e le selo seo o ka kgonago go se fihlelela ge o dumile gore se be ka tsela yeo o ratago ka gona.

Tharollokakanywa ya nyakišišo ye Mphaka o tlogetše naga ya gabo ya Bonwatau e le naga ya maswi le dinose ka baka la kgatelelo le go hloka ditokelo tša botho. O be a kgolwa gore ge a fihla Takone o tla amogelwa ka atla tše pedi. O fetetše gape nageng ya Letsheng la Mogadisho a hloka khutšo, a boela Bonwatau.

Papadi ye e re laetša gore ge motho a lebane le mathata, o swanetše go dula fase a a rarolle. Motho ga a swanela go tšhaba mathata a re atla itharolla. O dula fase wa rarolla mathata ao, ge a fedile wa rwala sehlako wa hlabela pele.

1.5. DIPOTŠIŠO TŠA DINYAKIŠIŠO

Tše ke dipotšišo tšeo re di humanago ka gare ga lengwalonyakišišo. Ke tšeo di thušago go hlopholla bothata bjo bo lego gona ka go nyakišišo, mohlala:

- Laetša ka moo ditaba tša Mphaka di utollago lereo le lehloyo la batšwantle.
- Bontšha ka tsela yeo diteori di šomišitšwego ka gona o lebeletše lehloyo la batšwantle go papadi ya Naga ga di etelane.

1.6. MAIKEMIŠETŠO

Dinepo tša dinyakišišo di šupa maikemišetšo, phihlelelo goba dipoelo tša dinyakišišo. Maree (2007:172) o hlaloša maikemišetšo e le:

“More concrete, measurable and more speedily attainable conception of such an end toward which effort or ambition is directed”.

Tlhalošo ya Maree ke gore tše di bonalago o ka kgona go di ela tša go fihlelelega ka pela. Ke diphihlelelo tša dinyakišišo. Maikemišetšo a arotšwe ka dikarolo tše pedi; e lego maikemišetšokakaretšo le maikemišetšothwi.

1.6.1. MAIKEMIŠETŠOKAKARETŠO

Maikemišetšokakaretšo a dinyakišišo ke go hlohlomiša maemo a kgethologanyo go ya ka naga yeo motho a tšwago go yona, bjalo ka ge e tšweleditšwe mo go Naga ga di etelane, fao Mphaka a kopanego le mathata dinagengdišele. Batho ga ba a swanela go arogantšhwa go lebeletšwe gore ba tšwa kae, ke bona ba mohlobo ofe.

1.6.2. MAIKEMIŠETŠOTHWI

Maikemišetšothwi a tšwelela e le pelaelo yeo e šomanago le bothata bjo bo nyakišišwago. Maikemišetšothwi a lebelela seo se swanetšego go fihlelelwa ka yona nako yeo. Maikemišetšothwi a nyakišišo ke a:

- Go laetša gore ke ka lebaka la eng Mphaka a tlogile nageng ya gabo a ya dinagengdišele.
- Go laetša ka moo ditaba tša Mphaka di re thušago go utolla lereo le lehloyo la batšwantle le tšeo di amanago le lona.
- Go nyakolla tšhomišo ya diteori tša Boehnke (2001) re lebeletše lehloyo la batšwantle go tšwa go papadi ya Serudu.

1.7. BOHLOKWA BJA LENGWALONYAKIŠIŠO

Bohlokwa bja lengwalonyakišišo bo šupa mohola go setšhaba ka kakaretšo. Cohen le ba bangwe (2001:148) ba hlaloša bohlokwa bja dinyakišišo ka tsela ye:

“A description of the type of information expected to result from the project and this information will be used to help solve the problem.”

Tlhalošo ya mmolelwana wo ke gore ke tlhalošo ya mohuta wa tshedimošo yeo e tlogo go ba dipelo tša dinyakišišo le ka fao tshedimošo yeo e tlogo go šomišwa ka gona go rarolla bothata.

Bohlokwa bja lengwalonyakišišo bo tšweletša tshedimošo go batho ba bangwe ka go e bea bokgobapukung bja yunibesithi ka ge e tla ba mothopo wo o tlogo šomišwa mo bophelong ke banyakolli, dirutegi le barutwana go oketša tsebo le go ruta setšhaba ka lerato la go swara bafaladi. Dinyakišišo tše di bohlokwa ka gore di tla ba setlabelo seo se tlogo go šomišwa go fetša le go mpshafatša megopolo ya badudi ba naga mabapi le batho ba dinagadišele bao ba dulago le bona. Ka mantšu a mangwe, go hlohleletša tshwaro ye botse ya batšwantle ka badudi ba naga. Monyakišišo o tla šomiša dipelo le ditšhišinyo tša dinyakišišo tše go mafapha a mangwe a dinyakišišo ao a tswalanago le lona.

1.8. TLHALOŠO YA MAREO

Tlhalošo ya mareo ke mantšu ao re ilego go a šomiša go tšwa hlogong ya lengwalonyakišišo le. Dublin (1969: 27) o hlaloša mareo ka tsela ye:

“Concepts are the building blocks of any theoretical model.
A concept is an abstraction representing an object, a

property or a certain phenomenon. For clarification and precision of concepts are achieved through definition.”

Mareo ao a ilego go hlalošwa go tšwa nyakišišong ye ke a a latelago:

1.4.1. Batšwantle

1.4.2. Letšhogo

1.4.1. Batšwantle

Lereo le ‘batšwantle’ le bolela ka batho bao ba tšwago dinageng tše dingwe ba eya ka nageng ye nngwe go yo dula gona, go nyaka mafulo a matala. Ge motho aetšwa nageng ya ka ntle, ga a kgone go bolela polelo ya naga ye a falalešetšego go yona. Bangwadi ba hlaloša batšwantle ka mekgwa ya go fapafapana. *Wikipedia, the free encyclopedia* yona e re fa tlhalošo ya lentšu le *xenophobia* ka go e arola ka diripa tše pedi, e lego *xenos* le *phobos*. Tlhalošo ya mareo a a mabedi e tšwelela ka tsela ye:

“Xenophobia is an intense dislike and /or fear of people from other countries. It comes from the Greek word (*xenos*) meaning “foreigner”, “stranger” and (*phobos*), meaning “fear”. The term is typically used to describe a fear or dislike of foreigners or of people significantly different from oneself.”

Go ya ka setsopolwa se, lentšu le *xenophobia* ke la Segerika leo le bontšhago gore le bopša ke dikarolo tše pedi tše bohlokwa. Dikarolo tše di gatelela kgopolo ya gore motho yo a sa tsebegego ge a fihla felo go direga gore go be le moya wa letšhogo, go mo fšega goba go se mo rate.

Ka go realo, kgopolo yeo e tšwelelago ke ya gore batšwantle ba a tšhogwa gammogo le go se tshepše. Batho ba ga ba ratwe ebile ba a tšhogwa ka

lebaka la gore ba fapana le bao e be (1967:103) o re: ga yeo ba falaletšego go yona. Go na le mabaka a mantšhi ao a dirago gore ba se swane le beng ba naga bjalo ka polelo, setšo le tumelo.

Corsini (2002:102) o tšweletša kgopolo ya gagwe mabapi le batšwantle ka tsela ye:

“... is described as the morbid fear or dislike of strangers or foreign culture and places.”

Setsopolwa se se tloga se tšeelana mello le tlhalošo ya Wikipedia. Ge Semester le Bates (2001:263) ba hlaloša lerec le la batšwantle ba re:

“Hatred of stranger.”

Boraro bja bangwadi ba ba tloga ba hlaloša ka mantšhu a Seisimane “stranger le fear” gore motšwantle ke motho yo a rego ge a lebelelwa moya wa bofšega le letšhogo wa bonala. Seo se dirago gore bofšega le letšhogo di tšwelele ntle le tikatiko ke gore motho yo mo ga se ga gabo, ka go realo moya wa lehloyo, go se mo tshepe gammogo le go se mo rate di a iponagatša go tšwa go badudi. Ge Davey (1977:96) a hlaloša lereo le batšwantle o re:

“Xenophobia is the condition of disliking Individuals or groups thought of as strangers or foreigners. The dislike can range in intensity from abnormally controlled awareness of preferences to an abnormal state of pathological fear and anxiety.”

Kgopolo ye ya go se tshepe motšwantle e tšwelela gape mo go Victor Frank (1967:124) ge a re:

“...is a reflection of the alieration, powerless and meaninglessness in modern life, a consequence

in part of industrialization and in part of modernization".

O boa mmoetšane Victor Frank (1967:103) o re:

"...is typically used to denote a phobic attitude towards foreigners or even of the unknown".

Ditlhalošo tše di tloga di laetša gore motšwantle ga a tshepše ka lebaka la gore tikologo yeo a lego go yona ga se ya gabo. Ge o le motšwantle ga o ratwe ebile ga o tshepše ka lebaka la lefelo leo o sa le tiwaelago. Ka go realo moya wa letšhogo le go mo tšhaba o bonala gabotse. Boehnke (2001:178) le yena o tlaleletša kgopolo ye ka go re:

"An attitudinal orientation of hostility against non-natives in a given population".

Batšwantle ba tloga ba hloilwe ke morafe wo ba tsenelago go wona.

1.4.2. Letšhogo

Ullman le Krasner (1975:125) ba hlaloša letšhogo ka tsela ye:

"Phobia is an intense, excessive, irrational and unrealistic emotional and characterized by the avoidance of an object, or situation or event which an individual recognizes to be harmless".

Tlhalošo ke gore letšhogo ke maikutlo ao a tebilego a go hloka motheo, ao a iponatšago ge motho a ikaroganya le selo, seemo goba tiragalo yeo motho a bonago gore e ka se mo hlolele bothata.

Ba mokgatlo waWHO, e lego World Health Organisation (1992:134)ge ba tsopolwa ke Ullman le Krasner (1975:126) ba re:

“Phobic anxiety is distinguishable, subjectively, physiologically and behaviourally from other type of anxiety and vary in severity from mild unease to terror”.

Nnete ke gore letšhogo le iponagatšša e le pono ya motho a le mong ka go se iketle mmeleng le maitshwarong a gagwe. Le fapana go ya ka seemo go tloga go se iketle gannyane go fihla go poifo ya go garola matswalo.

Davey (1977:63) ge a hlaloša letšhogo o re:

“An irrational fear that may manifest as fears of specific animate or inanimate object, such as fear of snake, fear of a defined group or class of people or a fear of virtually anything else imaginable”.

Tlhalošo ke gore ke letšhogo la go se kwešišege leo le iponagatššago ka go boifa dilo tša go phela le tša go se phele go swana le go boifa noga, sehlopha se se itšego sa batho goba letšhogo la se sengwe le se sengwe seo se ka go gopolwa.

Bagopodi ba bagolo bjalo ka Rollo May (1969:68) le Victor Frank (1967:112) ba bona letšhogo ka tsela ye:

“...as a reflection of the alienation, powerless and meaninglessness in modern life, consequences in part of industrialization and impersonalization.”

Ba bona letšhogo e le go hloka ma... go hloka molodi go bophelo bja selehono, moo go hlotšwego ke go ba gona ga diintasteri le go tšeelwa botho ga motho.

Abraham Maslow o bona letšhogo (1967:58) ka tsela ye:

“...as they do neurosis in general, as a failure in personal growth a thwarting of the possibilities of human potential”.

Tlhalošo ya mmolelwana wo ke gore letšhogo ke go palelwa go gola fao go dirago gore motho a se kgone go šomiša menyetla le bokgoni bja gagwe.

Edward O Wilson (1975:212) o bona letšhogo ka tsela ye:

“A remnant of our genetics evolution, in early human history, Wilson says is an intense, excessive, irrational and unrealistic emotions characterized but the avoidance of an object, or situation or event which an individual recognizes to be harmless”.

Tlhalošo ya mantšu a ke gore letšhogo ke mašaledi a setlogo sa motho. Go ya ka histori ya motho, mehleng ye e fetilego letšhogo le bonala eka ke lona le hlotšwego go phela go sa iketlwego lehono.

Lengwalonyakishišo le le bopša ke dikgaolo tše seelago, gomme tšona di beakantšwe ka tsela ye e latelago:

Kgaolo ya pele

- E tšwelela e le matseno, gomme mo go yona go tšwelela tše latelago: Tekolokakaretšo, bothata bjo bo nyakishišwago, tharollokanywa, dipotšišo tša nyakishišo, seo se hlohleleditšego nyakishišo, maikemišetšo, bohlokwa bja lengwalonyakishišo, tlhalošo ya mareo le peakanyo ya dikgaolo.

Kgaolo ya bobedi

- Tshekaseko ya hlogonyakishišo go ya ka bangwadi ba go fapana.

Kgaolo ya boraro

- Mokgwanyakishišo wa tshekaseko ya dikgopolo le diteori.

Kgaolo ya bone

- Diteori tša lehloyo go batšwantle le tshekaseko ya tšona mo go Naga ga di etelane.

Kgaolo ya bohllano

- Mabaka le ditlamorago tša lehloyo la batšwantle le tshekaseko ya ona mo go Naga ga di etelane.

Kgaolo ya boselela

- Mo kgaolong ye go tšweletšwa tše di bonwego, ditšhišinyo gammogo le mafetšo a lengwalonyakishišo.

TSHEKASEKO YA HLOGONYAKIŠIŠO GO YA KA BANGWADI BA GO FAPANA

2.0. MATSENO

Mo kgaolong ye re yo nyakišiša tšeo bangwadi ba bangwe ba bolelago ka tšona ka lehloyo la batšwantle.

2.1. Tshekaseko ya hlogonyakišišo go ya ka bangwadi ba go fapana

Lereo le *xenophobia*

Lentšu le “*xenophobia*” ke la Segerika leo le bontšhago gore le bopša ke dikarolo tše pedi tše bohlokwa, e lego lehloyo le batšwantle. Lereo le batšwantle le bolela ka batho bao ba tšwago dinageng tše dingwe ba eya ka nageng ye nngwe go yo dula gona, go nyaka mafulo a matala. Batšwantle ba floga ba hloilwe ke morafe wo ba tsenelago go wona. Re kwa Corsini (2002: 120) le yena o floga a tlaleletša kgopolo ye ka go re:

“*Xenophobia* is therefore a negative emotional disposition of one or more people towards a specific group of people”.

O boa mmoetšane Corsini (2002:121) o re:

“...dislike against generatically dissimilar out-group and nepotistic favouritism towards the genetically similar in group”.

Ditlhalošo tše ka moka di tloga di tloga taba ya gore ge o le motšwantle o tla dula e le wena yo mosehlana ka baka la kgethollo le semorafe tše di ikepetšego mo bathong bao ba falaletšego gona.

Mokgatlo wa NGO (Asia-Pacific Non-Governmental Organisation) wo mongwaledi wa wona e lego Fowler o tliša tlhalošo ya batšwantle e tsopolwa ke Boehnke (2001:134) ka tsela ye:

“...attitudes, prejudices and behavior that reject, exclude and often vilify persons, based on the perception that they are outsiders or foreigners to the community, society or national identity”.

Batšwantle ba tloga ba humana boemo bja go se kgahliše ka mokgwa wo badudi ba ba swarago ka gona ka lebaka la gore lehloyo la bona le tloga le bontšha le ge motho a no itumedišetša fela. Tshwaro yeo e tla ba e laetša gore ga se a amogelega gabotse.

Go na le bangwadi ba bangwe ba ba rego ge ba hlaloša lereo le la batšwantle ba tloga ba gatelela gore dikwi tše tša kamogelo ya batšwantle ga di tšwe fela mahlong go laetša go se amogelege le kgethollo ya semorafe. Motho o belegwa le lehloyo a gola le lona go fihlela ge a le laetša go motšwantle.

James Waller (2000:168) ka pukung ya gagwe ya “*In Becoming Evil: How ordinary people commit Genocide and mass killing*” o hlaloša gore:

“...all human beings have an innate evolution-produced tendency to seek proximity to familiar faces because what is unfamiliar is probable dangerous and should be avoided”.

Basekaseki ba go swana le Pearson (1983), Fowler (1964), Longman (1988) le Houghton (1968) ge ba hlalošwa ke Davey (1977: 99) ba kwana ka molomo wa lehlabula gore lereo le batšwantle ge le hlalošwa gammogo le go tsinkelwa, mantšu a e lego letšhogo le lehloyo a tšwelela e le kgodu goba motheo wa seo batšwantle ba lego sona.

Letšhogo le lehloyo gantši di nyalantšhwa le lefelo goba tikologo yeo mofaladi a falalelago go yona. Go molaleng gore ge motho a le tikologong goba lefelong leo e sego la gabo, moya wa lehloyo le wa letšhogo o a rena magareng ga badudi ba naga yeo e itšego. Oxford University Press ka Kavanagh (2002:1708), ge e hlaloša batšwantle e re:

“Xenophobia is an intense or irrational dislike or fear
of people from other countries”.

Tlhalošo ye e sa tšwela pele go gatelela lehloyo le letšhogo go badudi bao batšwantle ba falalelago gona.

American Psychiatric Association (APA) ge ba hlalošwa ke Boehnke (2001) ba bolela ka magoro a mararo a letšhogo, e lego “Agoraphobia” go ba letšhogo la go hlola sekgoba seo se bulegilego, “Socialphobia” go ba le letšhogo la go raloka pele ga batho ba go bogetše le “Specificphobia” go ba letšhogo la go hloya dilo tšeo di itšego goba lefelo leo a bego go lona.

Lehloyo la batšwantle ke kganetšo ya maikutlo a bomotho go tšwa go motho goba batho ba bantši bao ba nago le lehloyo go batho ba bangwe. Mareo a mangwe go tšwa go lereo le ‘batšwantle’ a bolela ka morafe wo o itšego; “Negrophobia” ke lehloyo la Manegro goba Bathobaso, “Anglophobia” ke lehloyo la Bathobašweu goba Maisemane.

Kgethologanyo go ya ka naga yeo mmošo o tšwago go yona e ka hlalošwa ka tsela tše pedi tšeo di fapanago: Ya mathomo ke lehloyo goba poifo ya batšwantle goba naga e tee efela ba sa swane le ba bangwe mohlomongwe ka setšo, polelo le sedumedi. Mohuta wo wa lehloyo la batšwantle o laolega gabonolo. Ge mmušo o ka beakanya go hudušwa goba go boetšwa ga gabobatšwantle le go hlaselwa ga bona go ba bothata go tliša seemo se sebjalo ka tlase ga taolo. Go na le mohuta wo mongwe wa lehloyo la batšwantle fao mmušo o gomišetšago batho ba ba rilego magaeng a gabobona goba go ba hlasela ka lebaka la gore setšhaba se sa kgathalele seo se diregago goba se kwela mmušo bohloko go seo o se dirago.

Motho wa go ba le lehloyo la batšwantle ke motho yo a hloilego goba go nyatša se sengwe le se sengwe sa batho ba go tšwa dinageng tša ka ntle. O na le maikutlo a go se rate batho ba go tšwa dinageng tše dingwe. Lehloyo la batšwantle le sepelelana kudu le kgethollo ya merafe. Batho ba bantši mo lefaseng ba kgahlwa ke bao ba bolelago polelo e tee le bona goba bao ba nago le setšo se tee le bona, le ge e le gore batho ba, ba a fapana ka mohlobo efela badudi ba naga ye e itšego ba a phuthologa.

Letšhogo leo beng ba naga ba nago le lona, moya wa go ba kgetholla gammogo le lehloyo di tloga di utolla maikutlo ao a tseneletšego mabapi le batšwantle. Mabaka ke a mantši ao a dirago gore moya wa go se ba tshepe le letšhogo di tloge di bonala mo go beng ba naga mabapi le batšwantle. Dikgopolo tšeo di tšwelelago e le dikonokono ke moya wa go jabetša batho tša bona, go tliša malwetši ao re sa a tsebego le go tseba mešongwana ye mentši. Mafelelong go na le pako mabapi le mešomo yeo e tlišago letseno. Go na le bangwadi ba bangwe bao ba hlalošago dikgopolo tša lehloyo la batšwantle, gomme ba tsopolwa ke Boehnke (2001). Dikgopolo tša bona ke tše: *matho a ka kgwalhega maikutlo ka go itšhuta goba go laelwa ka malomo ka go bona se sengwe se se tšimong sa go ba bohloko.*

(a) Kgopolo ya go fetlekolla monagane a motho

Mo kgopolong ye Sigmund Freud (1979) ge a tsopolwa ke Boehnke (2001:143) o laetša nnete ya gore poifo ke mokgwa wa go šireletša seriti sa motho ka boyena, mo motho a itšhireletšago kgahlanong le poifo ye e tlišwago ke diphapano le go ganetšwa ga tumo ya go nyaka go dira se sengwe. Tšhireletšo ye e direga ka go tšea letšhogo wa le iša go seemo goba selo se sengwe se se swanago le maikutlo a le agateletšego.

(b) Go rutwa go kgaogana le selo se sengwe

Ye ke kgopolo ya go ithuta yeo e kaonafadišwego ke Mowrer (1947) ge a tsopolwa ke Boehnke (2001:248). O hlaloša gore ge o ka tšea selo se se sa kgwathego maikutlo (selo sa go se tšhoše), sa bewa mmogo le seemo sa bohloko goba sa go boifiša, motho o tla feleletša a boifa le selo sa go se kgwathe maikutlo, e le selo sela sa go se tšhoše ka baka la go rutwa go se boife nako ye telele. Ge motho a nyaka go fokotša go hlakahlakana mo go hlolwago ke letšhogo, o feleletša a ikaroganya le selo sela sa go tšhoša.

Kimologo yeo e tšwelelago ka go ba kgole le selo seo sa go boifiša e ba tlišetšo yeo e rutilwego. Go ikaroganya fao le selo seo go feleletša e le poifo. Gore poifo ye e tšwele pele ke ge selo seo se kgwathile maikutlo mo go tšweleditšwego ke go hlakana le batšwantle goba motho yo a sa tsebjego.

(c) Kgopolo ya go latela mohlala

Kgopolo ye ya go ithuta e netefadišwe ke Bandura le Rosenthal (1966) e le ka morago ga dithuto tša latoratori tša go latelana. E bontšha gore motho a ka kgwathega maikutlo ka go ithuta goba go laelwa ka molomo ka go bona se sengwe se le seemong sa go ba bohloko.

Motho yo o fetša a eba le poifo ya sešano seo ka lehloyo la batšwantle. Batho ba fiwa thuto ye ke dithelebišene le diladio ge di gaša le go šupa tiragalo tše bjalo. Ba bangwe ba ba di theeletšago ba fetša ba sa rate batšwantle.

(d) Kgopolo ya go hloka bokgoni setšhabeng

Kreiti le ba bangwe (2007) ge ba tsopolwa ke Boehnke (2001:349) ba akantše gore batho ba ba hlokago bokgoni bjo bo swanetšego setšhabeng ba itshwara ka mokgwa wa go se be botse, wa go swaba ge ba hlakana le ba bangwe, gomme ge ba ka solwa ka boitshwaro bjoo ba thoma go se sa ya bathong. Taba ye ya go tlogela go ya bathong e ba poifo ya go phela le bangwe. Ge e le gore batho bao ba mo dikopanong tša setšhaba eba e le bao ba sa ba tsebego goba e le batšwantle, ge ba kgaogana le bona go thoma go tšwelela lehloyo la batšwantle.

(e) Kakanyo ya monagano

Heinrich le Hoffman (2002) ge ba tsopolwa ke Boehnke (2001:321) ba akantše gore batho bao gantši ba tsenago ka gare ga seemo seo se se bego botse, goba bao ba kgonago go hlatha seemo sa go se kwešišege e le seo se boifišago ba dumela gore tša go se be botse di na le monyetla wo montši wa go direga bokamosong. Batho ba mohuta woo ba fetša ba sa iketle, mme ba leka go efoga goba go tšhabela seemo goba tiragalo yeo ba e bonago e ka ba ye mpe.

(f) Kgopolo ya Gestalt

Teori ye e šomiša tumelo goba molao wa "Gestalt" wa *figure-ground-phenomenon*. Perls (1947) ge a tsopolwa ke Boehnke (2001:429) o lemogile goba o tšweleditše gore lehloyo la batšwantle le ka tšwelela ge maloko a a

itšego a setšhaba a swara maemo a bao ba nyamišago ba bangwe setšhabeng.

(g) Kakanyo ya go tšwa mading goba o belegwa o ena le yona

Kakanyo ye ya gore poifo ye e tšwa pelegong e bopilwe ke Hetteman, Neale le Kandler (2001) ge ba hlalošwa ke Boehnke (2001:402) ba e tlišetša ka dinyakišišo tše di dirilwego.

Ba lemogile gore go swana ka boati bja ditiragalo tša poifo go amana le setšhaba goba ga dilo tše di itšego magareng ga mafahla a go tšwa go lee le tee go feta ba mae a a fapanego, ke gore ba go se swane ka tšohle. Poifo ye e bonagatše e golela godimo gape go bao e lego metswalle ya kgaufsi, kudu ya batho ba ba bego le bothata bja lehloyo go feta bao ba sa ba tsebego.

Ka tsela ye bjalo lehloyo la batšwantle le bonala kudu ge ba lapa goba ba lešika le tee ba laetša lehloyo go batho bao ba sa ba tsebego. Kakanyo ye ya go tšwa mading e hlaloša lebaka leo re humanago gore batho ba go ba le poifo ye gantši ba hwetšwa lefelong le tee.

(h) Kakanyo ya tša bošetšhaba le tswalo

Waller (2002) go ya ka Boehnke (2001: 402) o akantše gore setlwaelo sa batho sa go nyaka go ba kgauswi le difahlego tše di tlwaelegilego le go ba kgole le tše di sa tlwaelegago ke tše di ka bakago kotsi. Ke selo se se diregago gohle lefaseng, mme batho ba belegwe le sona. Waller o re ditlamorago tša kgetho ye ya tlhago ya ditiragalo ye e tšweletšwa gabonolo go maikutlo goba boitshwaro bja bosemorafe le poifo ya batšwantle. Se se hlaloša gore poifo ya batšwantle e ka se efogege ka ge batho ba ba swanago mading ba tlo dula ba kgethollana le bao ba fapanago le bona. Ge e le gore kgethollano e gona, poifo ya batšwantle e tla phela e le gona.

Go tšwa go Sowetan 16 Mei (2008:2) yeo e sa tšwago go direga go la Afrika-Borwa mabapi le batšwantle, ke ya gore bontši bja Maafrika-Borwa bo botšišwa mabapi le tlhorišo ya batšwantle; karabo yeo e fiwago ke ye tee ye e rego "ba re tšeela mešomo ya rena. Rena re le badudi ba naga re ile go šoma kae?" Ba bangwe ba tšweletša kgopolo ya go thubegelwa ke malapa ka ge batšwantle ba ba tšeela basadi. Ka go realo taba ya go jabetša le go hlalefetšwa e molaleng. Moya wa lehloyo le go se ba rate o wela ka gare ka ge go jabetša e le wona modu wa thulano.

Dinyakišišo tše di theilwe godimo ga kgoboketšo ya diteori tša lehloyo la batšwantle le tše di nyalelanago le tšona bjalo ka histori ya batšwantle le semelo sa lehloyo go bona go ya ka tulo. Kgethologanyo ye ya lehloyo la batšwantle e ka bonagala go batho ba morafe o tee bjalo ka ge e bonagetše ka ntwaga ya batho ba tulo ya Yugoslavia.

Ntlha ye e tšwelelago mo ke ya gore dinaga ka moka di a swana. Ye nngwe le ye nngwe e na le mathata a yona ao motho a ka rego ge a a bea sekaleng, a lemoga gore a naga ye a fetetše goba a kaone go a naga ye nngwe. Sa go makatša ke gore setšhaba se sengwe le se sengwe ga se lemoge bofokodi nageng ya gabosona, eupša se kgona go bona le go swaolla bofokodi bja naga ye nngwe. Ka nako ye nngwe motho o patlwa ke bofokodi le diphošo setšhabeng sa gabo, a tšhabela nageng ye nngwe ka kgopolo ya gore mo a yago o tla humana ba hutšwetša ka lebeso, kganthe o tla gahlanetšwa ke kgaphamadi a ba a itshola ka la gore ga gabo go kaone. Seema sa bogologolo le ge se re dinaga nkabe di etelana, di be di tlo segana, nnete ke gore ga go yo a ka segago masetlapelo a naga ye nngwe mola a tlogetše dipšhešamare nageng ya gabo.

Bafaladi gantši ga ba dule lefelong le tee. Tiragatšo ye e theilwe mafelong a go fapana. Ka fao, maitekelo le maitsebelo a bafaladi a fapana go ya ka dinaga tša go fapana ge ba le gare ba šoma moo ba ka fiwago mafulo a matala, moo

meoya ya bona e ka hwetšago khutšobanoo ba ka amogelwago ka atla tše pedi go sa lebelelwe mmala le tumelo tša bona.

Lehloyo la batšwantle ke tlhotlo ye kgolo kudu yeo e lego kgale e le gona. Lehloyo le la batšwantle ga se selo se seswa bjalo ka ge le bonala go Afrika-Borwa ye mpsha lehono. Ke kgale kgethologanyo e le gona. Bangwadi ba Bathobaso bjalo ka boSerudu ba ngwadile ka ga lehloyo la batšwantle mehleng yela ya Afrika-Borwa ya kgethologanyo. Dingwalwa tša mohuta wo di gatelela bohlokwa bja go dula ka mo nageng e le go lebana le tlhotlo yeo o kopanago le yona ge o le dinageng tša ka ntle. Kgopolokgolo yeo e tšweletšwago mo dinyakišišong tše e theilwe godimo ga gore motho o swanetše go kgotlelela ditlhotlo tše a lebanego le tšona.

Go tloga ka dikgetho tša setšhaba tša ngwaga wa 1994, Afrika-Borwa e ikhweditše e na le maemo ao a golago a lehloyo la batšwantle. Ke ka lebaka leo batšwantle ba bitšwago ka maina a thogako le tlhorišo. Mohlala wa maina a ke le go thwego ke "makwerekwere". Tšhomišo ya leina le la makwerekwere e ka ba le seabe tabeng ya gore dinageng tše dingwe tše dintši, go na le bonnete goba go se na bonnete, batšwantle ba solwa ka kgolo yeo e lego gona ya bosenyi bjo šoro, go gweba ka diokobatši le kgolo ya tšhomišompe ya diokobatši, tlhokego ya mešomo le mathata a mangwe a setšhaba. Ditlhaselo tše di be di lebišitšwe kudukudu go batšwantle bao ba tšwago dinageng tše dingwe tša Afrika, gantši ka gore ba bonwa bjalo ka batho bao ba lego diphadišanong le Mafrika-Borwa tabeng ya go hwetša mešomo le ditirelo.

Go tlaleletša seo se boletšwego, batšwantle ba atiša go ba batšwasehlabele ba ditlaišo le go hulwa ka ge basenyi ba ba tšea bjalo ka bahlorišwa babonolo, ebile ba sa atiše go ya maphodiseng. Maphodisa le badiredi ba Kgoro ya Selegae ba ipopile ngatana e tee go leka go lwantšha tlhorišo ya batšwantle. Kgopolo ye mpe ka kakaretšo mabapi le batšwantle e hlohleletša le go šušumetša ditlhurišo tše di dirwago ke maphodisa, mašole le badiredi ba Kgoro

ya Selegae. Ditlhoriso tše di ba kgahlanong le batšwantle bao ba nago le maswanedi a go dula ka mo nageng ye, bao ba ka hwetšago thušo ye nnyane go ba ba se hwetše le ge e le thušo go tšwa maphodiseng ge bona ka bobona e le batšwasehlabelo ba bosenyi. Bosenyi bjo bo akaretša kgobalo ya batho le bohodu.

Bohlatse mabapi le maikutlo a lehloyo la batšwantle mo dikarolong tše dingwe tša naga ya Afrika-Borwa, kudukudu Limpopo, bo sepela kgahlanong le boemo bja naga le bogolo bja setšo le politiki ya profense, ebile bo thulana kudu le molao wo o tiilego wo o lego kgahlanong le kgethologanyo ya semorafe. Dikgetho tša mathomo tša temokrasi tša ngwaga wa 1994, le molaotheo wa tšona wa 1996 e bile setlamo sa go ipopa ngatana ga Mafrika-Borwa ka gare le ka ntle ga naga.

Ka botlalo le tebelelontle ya batšwantle, setšhaba se se ikemego se šupa ka bobedi setšo sa batho seo se akaretšago mmušo wa tokologo ya Afrika gape le botee bja maemo a lefase le. Bontši bja mekgatlo ya dipolitiki ka Afrika-Borwabo thomile kaZimbabwe, Zambia le nageng tša kgole go swana le Uganda. Koša ya setšhaba ya Mafrika-Borwa yeo e rego: “Nkosi sikelela I Afrika”, yeo gonabjale e kopantšhitšwego le “Die stem van Suid Afrika” e opelwa ke dinaga tše di bego ka borwa bja Afrika ka tšhupetšo ya ponelopele le botee bja Mafrika-Borwa efela kgohlagano ga e bonale ka ge go na le semorafe sa bana ba mpa.

Mebušo le batho ba lefase la Afrika di kgathile tema ye kgolo mo go thopeng sefoka sa temokrasi le tlhokego ya kgethologano ka Afrika-Borwa. Yo mongwe wa bafetodi bao ba bego ba botšišwa dipotšišo o rile mo dinageng tše dingwe tša Afrika, Mafrika-Borwa ao a bego a tšhabetše ka dinageng tše tša ka ntle go ya go humana mafulo a matala, e ka ba ka thuto goba ka mešomo, a bea fela a opela koša ye e rego:

“Mozambican people

Oh! lovely people though we are so far from home,
We will love you and respect you,
For the things you've done for us.”

Tlhalošo ya koša ye ke gore batho ba go tšwa Mozambique ba ba botše gore le ge re le kgole le magae a rena, re tla le rata, ra le hlompha ka dilo tše botse tše le re diretšego tšona.

Karolo yeo e kgathilwego ke dinaga tše dingwe tša Afrika mo go hwetšeng tokologo ya Afrika-Borwa e baketše batšwantle mathata a mmalwa a ekonomi ao a hlotšwego ke mmušo wa kgatelelo ya go hlola tshenyoye yeo e tla swanelwago ke go lokišwa. Le ge e le gore Afrika-Borwa e sa tšwela pele go oketša ditšweletšwa le ditirelo tša setšhaba go batho bohle, ya abagantšha moruo wo o hlokegago, ya laetša dikakanyo tša go hloka nnete ka ga mathata a mantši ao a hlotšwego ke batšwantle, kudukudu bao ba tšwago ka Zimbabwe, Nigeria le Mozambique e bile le seabe mo meferefereng ya lehloyo la batšwantle. Ka mabaka ao a itšego, maikutlo ka ga lehloyo la batšwantle a tšwetše molaleng mo ditiragalong tša go hlaselwago šoro ga bona batšwantle.

Ditiragalo tša lehloyo la batšwantle ka Limpopo di sepelelana kudu le maemo a bona, mohlomongwe ke gore go emaema ga batho ka gare le ka ntle ga mellwane ya dinaga go ka se tsoge go fedile. Go emaema ga batho ka ntle ga mellwane go hlotše ebile go sa tšwela pele go hlola mathata magareng gaditšhaba tše di amogelago batšwantle bao ba se bego molaong. Tše ka moka di hlolwa ke phadišano ya moruo, go tšeiša dilo phefo le go naganela pele. Go be go le molaleng gore melao ye meswa yeo e beilwego ya temokrasi, khutšo le lehumo ka mo Afrika-Borwa e tla tliša batšwantle ba bantši bao ba boago lefaseng la Afrika.

Bao ba sa tšwago go fihla ba tla a tšhabetšego ka mo ka lebaka la dintwa tša dipolitiki tše di sa kgatlampanago ka mahlakoreng a mangwe a lefase, gape le batšwantle/bafaladi bao ba tlišitšwego ke tlala yeo e hlotšwego ke maemo a fase a ekonomi le dipolitiki ka dinageng tša bona. Magareng ga bona go tla be go na le batho bao ba bego ba ratile go hudugela Limpopo, eupša ba be ba thibelwa go dira seo ke mmušo wa kgatelelo.

Ge batšwantle ba tšhabela ka mo nageng ya gaborena, ga go kgethe gore ba rutegile goba bjang, ba tla no bitšwa makgoba. Ge ebaba tlišitšwe ke dipolitiki tša naga ya gabobona, ge ba fihla ka mo nageng ba fetoga batšwasehlabele ba mmušo wa kgatelelo le melao ya kgatelelo yeo e nyenyefatšago le go iša fase seriti sa Bathobaso. Ka lebaka leo ba bitšwa ka leina la 'Makwerekwere' ka lebaka la gore bontši bja bona ba be ba sa kgone go bolela gabotse maleme a Afrika-Borwa.

2.2. Ditiragalo tša histori

Ka nako tše dingwe poifo goba lehloyo le ka no ba le metše godimo ga semorafe, e bego maikutlo a ge morafe wo mongwe o bona eke o phala ye mengwe. Mohlala wo mokaone ke wa Natsi (National Socialite German Workers Party) ka polao ya bontši ya Majuta nakong ya ntwaga ya bobedi ya lefase.

Adolf Hitler le seo le ba mokgatlo wa gabo ba se bitšago tharollo ya mafelelo ya bothata bja Majuta o dirile gore go be le polao ye šoro ya dimillione tše seelago tša batho bao molato wa bona o theilwego godimo ga tumelo yeo e sa netefatšwago ke tša mahlale le histori, ya gore mohlobo wo o bego o bitšwa Maaryan o phala mehlobo ye mengwe (o ka godimo ga yona). Go be go le bonolo go Manatsi go sola Majuta go mathata a bona a ekonomi ka morago ga go fenya ntwaga ya pele ya lefase.

Go Majeremane ao a bego a s... selo, go ba gona ga Majuta, diintastering, go tša khomese le ditšhelete gammogo le karolo ye kgolo ye e ralokilwego ke Majuta ka gare ga teko ya go menola pušo ya Masošialise le Makomonisi. Go bile le pako ya tša temo, ditšhelete le ekonomi go Majeremane.

Jeremane e dirile gore boramaaka ba Manatsi ba kgone go sola morafe wa Majuta ka gore ke bona ba rwelego maikarabelo a mathata a ekonomi, ka morago ga go phuhlama ga ekonomi ya lefase morago ga go wa ga kgwebišano ya New York ka 1929.

Majuta a be a solwa ka la gore a aroganya Jeremane. Jeremane ya Manatsi e bolaile bontši bja Majuta efela le gonabjale go sa na le lehloyo le le tseneletšego la mohlobo wo o kwerwago ka gore ke Matšipisi ao a bonwago e le a go se ratege setšhabeng ebile e le batho ba ditšhila, ba maitshwaro ao a bonalago a le kotsi le ge ba se na bothata. Tiragalo ye ya go se kwešišege ya Jeremane ya nako ya Manatsi ke mohlala wo o tsebegago kudu wa lehloyo la batšwantle efela go na le mehlala ye mengwe fao sehlopha, e ka no ba sa morafe woo o itšego, sese solwago mo mathateng a bontši bja sehlopha sa setšhaba. Ge setšhaba se palelwa ke go atlega, sebakeng sa go ipona molato, se nyaka seo se khutago ka sona. Ke mo go tšwelelago taba ya lehloyo la ka gare goba ka ntle ga naga.

Dinyatšišo tšeo di lego gona mabapi le papadi ye di lokola kudu sebopego.

2.3.MAFETŠO diteori ka lehloyo la batšwantle ke le go kgetha ke pedi tša ditšhabo go di sekaseka. Tšona ke tše di lateloga.

Tšeo bangwadi ba bangwe ba bolelago ka tšona ka lehloyo la batšwantle, go tloga go laetša gore lehloyo le ke kgale le le gona, le sa tlo ba gona.Re ka se tsoge re le efogile.Lehloyo la batšwantle le kgona go ba gona le go batho ba morafe o tee.

ye Sigmund Freud (1979) go a tšalošwa ke Boehnke (2001:222) o re laetša nnete ya gore pollo ke mokgwa wa go tšireletša sariti sa motho ka

MEKGWANYAKIŠIŠO

3.0. MATSENO

Mo kgaolong ye, re bolela ka tsela yeo re yago go šomiša mekgwanyakišišo yeo e nyalelanago le hlogo yeo e nyakišišwago.

3.1. Mekgwanyakišišo

Mo nyakišišong ye, go ile go dirišwa mokgwa wa go nyakišiša wo o bitšwago tshekaseko ya dikgopolo. Ka mokgwa wo go lebeletwa mareo ao a lego bohlokwa nyakišišong, gomme a fetlekwa ka botlalo. Diteori tše bohlokwa mo go sekasekeng lehloyo la batšwantle le tšona di ile go dirišwa ka ge di thekga seo lengwalonyakišišo le ratago go se senola. Kgopolo ye nngwe yeo e ilego go hlohla nyakišišo ye ke mokgwa wo moswa wa go ruta go la Afrika-Borwa wo o tšweletšago setatamente sa thuto ya bosedšhaba moo go gatelelwago kgopolo ya gore sengwalwa se lekolwa go ya ka lefelo leo ditiragalo di tšweletšwago go lona. Go bohlokwa gore mmadi ge a bala sengwala goba a se feditše, tšeo di tšweletšwago a di bone bophelong bja gagwe bja tšatši le tšatši.

Dinyakišišo tšeo di lego gona mabapi le papadi ye, di lekola kudu sebopego. Go tšwa go diteori tša lehloyo la batšwantle ke ile go kgetha tše pedi tša dikgopolo go di sekaseka. Tšona ke tše di latelago:

3.2. Kgopolo ya go fetlekolla monagano wa motho

Mo kgopolong ye Sigmund Freud (1979) ge a hlalošwa ke Boehnke (2001:222) o re laetša nnete ya gore poifo ke mokgwa wa go šireletša seriti sa motho ka

boyena, mo motho a itšhireletšago mahlanong le poifo yeo e tlišwago ke diphapano le go ganetšwa ga tumo ya go nyaka go dira se sengwe.

Kgopolo ye e ile ya fetolwa ka morago ke Arieti (1999:48) go e dira gore e be ye e swanetšego thwii go hlaloša ka mo lehloyo la batšwantle le thomilego ka gona. O akantše gore bana ka go hloka molato ga bona ba botile batho bao ba thomilego go dula le bona ka go ba šireletša dikotsing. Thulano ya tetelo ye e tšweletša poifo ge bana ba lemoga gore batho ba ga ba botege ka go ka ba šireletša. Lehloyo la batšwantle le tšwelela ge ba gotše ka ge ba iša poifo go batšwantle bao ba swanago ka tše dingwe le batho ba ba sa kago ba ba botegela.

Diteori tše di re bontšha gore lehloyo la batšwantle ga le tšwe fela mahlong a motho yo a bonago motho a sa mo tsebe. Lehloyo le le tšwa botebong bja pelo ya motho yo ka gore re gotše ka gare ga naga ya merafe ye mentši. Ge Arieti a fetola kgopolo ye ka mo lehloyo la batšwantle le thomilego ka gona, ge o gola motswadi a sa gofe lerato la botswadi ka tshwanelo, o gola le bohloko bjola bja go hloka lerato la motswadi. Ke ka moo o bonago motho wa go tšwa nageng ye nngwe a go bakiša lerato leo o nago le lona go naga ya geno.

Ge re lebelela diteori tše tša lehloyo la batšwantle, gona le mekgwa yeo lehloyo le le bonwago ka yona. Go tšwa go dithutwana tše fapanego lehloyo la batšwantle le na le tše di swanago ka tšona le tše di fapanego mo go poifo/lehloyo la dilo ka kakaretšo. Go na le dikgopolo tše ntši tše di tšweleditšwego go laetša ka mo lehloyo la batšwantle le thomago ka gona. Ntle le taba ya gore dikakanyo tše di hlaloša go lekanetše tlholego, ponagalo le go tšwela pele ga lehloyo la batšwantle di na le dikgopolo tše di sa akaretšwago tša lehloyo la batšwantle. Tše di latelago ke tše dingwe tša dikakanyo goba dikgopolo (diteori) tša lehloyo la batšwantle. Mehuta yeo ya diteori (dikgopolo) tše di yago go šomišwa ke tše:

1. Kgopolo ya go fetlekolla monaganano motho.
2. Go rutwa go kgaogana le selo se sengwe.
3. Kgopolo ya go latela mohlala.
4. Kgopolo ya go hloka bokgoni setšhabeng.
5. Kakanyo ya monagano.
6. Kgopolo ya Gestalt.
7. Kgopolo ya gore e tšwa mading goba o belegwa o ena le yona.
8. Kakanyo ya tša bosesetšhaba le tswalo.

3.3. Go rutwa go kgaogana le selo se sengwe

Ye ke kgopolo ya go ithuta yeo e kaonafadišwego ke Mowrer (1947). O hlaloša gore ge o ka tšea selo seo se sa kgwathego maikutlo (selo sa go se tšhoše), sa bewa mmogo le seemo sa bohloko goba sa go boifiša motho, o tla feleletša o boifa le selo sa go se kgwathe maikutlo e le selo sa go se tšhoše ka baka la go rutwa go se boifa nako ye telele.

Ge motho a nyaka go fokotša go hlakahlakana mo go hloiwago ke letšhogo, o feleletša a ikaroganya le selo sela sa go tšhoša. Kimologo yeo e tšwelelago ka go ba kgole le selo seo sa go boifiša e ba tiišetšo yeo e rutilwego. Ge Mphaka a bona para (lefelo leo go nwelwago bjälwa gona) o ba le poifo ka tsela yeo Kala le Rola ba phelago ba mo hloriša ka gona. O ba le go kgaogana le para a tšhaba batho bao.

Mokgwanyakišišo wo wa dikakanyo o hlaloša gore dilo tše di hlolago lehloyo la batšwantle di ka tšwelela e le selo se tee goba di hlakane e le tše pedi goba tše dintši tša tše di badilwego ka godimo. Maatla a maitshwaro a lehloyo la batšwantle a a bonalago a fapana go ya ka mabaka a a hlolago poifo ye, a tšweletša lebaka leo go swanetšego go dirwa dinyakišišo tše di tsenetšego ka tše di hlolago lehloyo la batšwantle ka fase ga mabaka a itšego gore

dipoelo/ditlamorago tša lehloyo la batšwantle le mekgwa ya go e laola di kgone go kwešišega gabotse.

DITEORI TSA LEHLOYO LA BATŠWANTLE LE TSHEKASEKO YA TŠONA

3.4. MAFETŠO

4.0. MATSENO

Mo go mokgwanyakišišo wa tshekaseko ya dikgopolo, go na le dilo tše di hlolago lehloyo la batšwantle. Tše dingwe tša dikgopolo goba diteori di hlaloša gore o ka tšwa le lehloyo la batšwantle pelegong, gomme wa gola o na le lehloyo leo go fihlela ge o le laetša go motšwasehlabele.

4.1. MENUJA YA DITEORI

4.1.1. Kgopolo ya go fellekolla monagano wa motho

Mo kgopolo ye Sigmund Freud (1979) ge a tsopolwa ke Boshnke (2001:143) o ipetša nnete ya gore poifo ke mekgwa wa go šireletša seriti sa motho ka boayana, mo motho a itšhireletšago kgonanang le poifo ye e tlišwago ke diphepano le go ganetšwa go tuma ya go nyaka go dira se sengwe. Tšhireletšo ye e direga ka go tšea lešhago wa le ša go seemo goba seio se sengwe se se swanago le phepano goba maikufu a a a gateletšego.

Kgopolo ye e floga e laetša lešhago ge o le ša go seio se sengwe seo se swanago le phepano. Motho o tšhaba go bolawa a se a bolaya ya mongwe ka baka la gore dikgopolo tša gagwe di a hlaba. Kgopolo ye ya go fellekolla monagano wa motho e tšweletšwa gabotse polononong ya Mphako ge are:

“Ke tšhaba go šilaganywa le go hufetšwa kgopolo
ke tšbeletšwe: ke poifo go hufetšwa sehufamoya
sa moyo wa ka. Ke poifo go hufetšwa sehufamoya
sa moyo wa ka go hlalana le dikgopolo tša ka tše

DITEORI TŠA LEHLOYO LA BATŠWANTLE LE TSHEKASEKO YA TŠONA

4.0. MATSENO

Go na le diteori tše ntši tša go tšweletšwa ke Boehnke (2001) go laetša ka mo lehloyo la batšwantle le thomago ka gona. Kgaolo ye e ile go lekola tše dingwe tša diteori tše, kudu tšeo di tšeelanago mello le bothata bja batšwantle mo go puku yeo e kgethilwego.

4.1. MEHUTA YA DITEORI

4.1.1. Kgopolo ya go fetlekolla monagano wa motho

Mo kgopolong ye Sigmund Freud (1979) ge a tsopolwa ke Boehnke (2001:143) o laetša nnete ya gore poifo ke mokgwa wa go šireletša seriti sa motho ka boyena, mo motho a itšhireletšago kgahlanong le poifo ye e tlišwago ke diphapano le go ganetšwa ga tumo ya go nyaka go dira se sengwe. Tšhireletšo ye e direga ka go tšea letšhogo wa le iša go seemo goba selo se sengwe se se swanago le phapano goba maikutlo a o a gateletšego.

Kgopolo ye e tloga e laetša letšhogo ge o le iša go selo se sengwe seo se swanago le phapano. Motho o tšhaba go bolawa a se a bolaya yo mongwe ka baka la gore dikgopolo tša gagwe di a hlaba. Kgopolo ye ya go fetlekolla monagano wa motho e tšweletšwa gabotse polelonošing ya Mphaka ge are:

“Ke tšhaba go šilaganywa le go fofatšwa kgopolo ke itebeletše; ke boifa go hupetšwa sehutamoya sa moya wa ka. Ke boifa go hupetšwa sehutamoya sa moya wa ka go hlalana le dikgopolo tša ka tše

nanana, tšeo go thwego mešetlwa go bangwe ...!
ka bontšhwa lehu ka mahlo ke sa bolaya motho.”(letl.13)

Maikutlo a Mphaka a kwagala a gateletšwe ka tsela yeo a tlogilego ga gabo ka gona ka baka la mmušo wa gabo wa kgatelelo. Maikutlo a a tšwela pele ge Mphaka a lora toro ya go tšhoša mo lentššu le bolelago le yena le re:

“Ntšogele lekgoba lowe. Eise gagabolena le le balho.” (letl.27)

“Ke a go botša ge o ka se tliše bana bao gae ka ba bona pele ke ikela go bomakgolokhukhu o ka se lokelwe ke selo!”(letl.20)

“Le o mo kwai O sa re ke lekgoba. Dithaba tše tša go

Lentššu le boa mmoetšane le re: tshepile rena gore re tla re le direle.

eupša le re le a ipuša! Le lla re hlabela le rena tšatši le

“Mphaka! Mphaka! Ke re ge o ka se ke wa tliša bana bao gae pele ke ikela boyabatho o ka se lokelwe ke selo.” (letl.20)

Le boa gape le re: fo ya gagwe ka go raga Rala ge a re le yena lešatši le tla

mo hlabela a tla nageng ya gabo mo a ilago go mmintšha ka olo le tee. Ka

tsela ye “Ditšhaba di tla bapala ka wena wa ba diketo. O kwele?”(letl.20)

Mphaka go tšharetšha kgahlanong le poifo le go khutšwa go tuma ya go

Tlhalošo ya mmolelo wo e laetša Mphaka a balabala ebile a sa tsebe gore a

direng. Toro ya Mphaka, ge a bolela le lentššu la mmagwe, e hlaloša gore a tliše

bana a ba bone pele a hlokofala. MmagoMphaka o hlaloša gore o dutše o

iketlile, gomme o mo lebetše, ka gore o re ge a sa tliše bana a ka se lokelwe ke

selo. Poifo ya Mphaka e thoma go gola ka ge a be a na le lehutšo la gore mo a

tšhabetšego gona o tla hwetša mafulo a matala, efela maikutlo a thoma go

šašarakana. O tshepile mmagwe go mo rapelela go badimo gore ba mo

šegofatše goba ba mo robalele, fela yena o re o tla di bona. Taba ye e

tshwenya Mphaka kudu. Re bona a gana le go ya kerekeng.

O fetola marutši yo wa gagwe ka gore:

Go ya ka polelo ya monglentšu, polelo yeo a e boletago re bona mafelelong e phethega ka tsela yona yeo.

Ge Mphaka a fokatša le Tokari kua pareng, Rola o thoma go omana le Mphaka. Go laetša poifo ya Rola re kwa a re:

“Ntlogele lekgoba towe. Etse gagabolena le ja batho.” (letl.27)

Mphaka o fetola ka go re:

“Le a mo kwa! O sa re ke lekgoba. Ditlaela tše tša go hloka le badiredi. Le tshepile rena gore re tle re le direle, eupša le re le a ipuša! Le tla re hlabela le rena tšatši le lengwe re tla le bintšha kanyakanya. Tše sa gahlanego ke dithaba .”(letl.27)

Mphaka o tloša poifo ya gagwe ka go roga Rola ge a re le yena letšatši le tla mo hlabela a tla nageng ya gabo mo a tlogo go mmintšha ka oto le tee. Ka tsela ye go tsoga thulano gare ga Mphaka le Rola. Go feleletša go gapeletša Mphaka go itšhireletša kgahlanong le poifo le go khutišwa ga tumo ya go nyaka go dira se sengwe.

Kgaolo ye e sa tšwetšwa pele ka go akanya gore bana ka go hloka molato ga bona ba botile batho ba ba thomilego go dula le bona go ba šireletša dikotsing, eupša re bona sekolong sa boSebola go sa be ka tsela yeo. Morutiši wa Sebola o boletše le yena a re ke motšwabotšo. Sebola ge a bolela o re:

“O re ke motšwabotšo le gona ke hlogothata.”(letl.42)

O fetola morutiši yo wa gagwe ka gore:

"Ke rile le yena ke motšwabošo." (letl.42)

Poifo ya Sebola go barutiši ba gagwe e tloga e nyefiša mošomo wa gagwe. Ga a sa na kgahlego go tša sekolo. O thoma go thulana le barutiši. Sebola o hlaloša gore sekolong ba mo hloile. Ge Mphaka a kgala Sebola maikutlo a gagwe a kukegetše godimo, gomme o bolela taba ye botse le go kgala Sebola gore a hlomphe barutiši. Maitshwaro a Sebola ga se ao a amogelwago. Mphaka ge a kgala Sebola o re:

"Ke a holofela gore o kwa seo o se bolelago mošaa! Se ke ratago go go botša tsebe go kwa ke gore mofaladi bjalo ka mosepedi, o ja ditala. O swanetše go phetha ditaello tša barutiši ba gago. Ge ba go kgopišitše, ngwala lengwalo o mpegele. Nna ke tla boledišana le bona. Sa gago ke go ithuta seo ba go laelago sona gore o ithute. Segolothata ke ge ba sa re bina ka hlogo. Ge o feditše dithuto tša gago, ke gona o tlogo kgona go kgetha seo o se tsomago le seo o sa se tsomego. O a nkwa mošaa!" (letl.42)

Sebola o tloga a tsenwe ke bošemane. O re e le motšwabošo a thulana le barutiši bao e lego bana ba mobu.

Ge ba hudugetše Letsheng la Mogadisho, Sebola o hlasela batswadi ba gagwe le gona o bolela ka lenyatšo gore o nyaka go tloga moo a ye mo a ratago. Ge Sebola a bolela le Mphaka o re:

"Ke nyaka go tloga mo ke yo dula mo ke ratang." (letl.68)

O boa gape Sebola o botša batswadi ka lenyatšo a tsuputše melomo, gomme o re:

Tihaloša ya "Le re tlošitše Bonwatau go tlo re hlakiša mo. Le re
ba ba le romela dikolwaneng tša bošilo..." (letl.68)

O hlaloša gore sekolong ga ba rute ebile melao ya bona ga e ye ka tsela. O re
ba ba tlošitše Bonwatau gore ba tsene dikolong tša go se tsebalege. O botša
batswadi gore bona ba tlogile Bonwatau go iphološa, e sego yena.

O boa mmoetšane o re:
re: "Nna ga ke bone re le kaone mo. Re ralala le dilete bjalo
ka dipeolwane. Re tla be ra hlakanya lefase le ka
moka." (letl.68)

Maikutlo a Sebola a gogetšwe godimo. Ga a sa theeletša le tšeo batswadi ba
mmotšago tšona. O ba botša gore bokaone yena a boele Bonwatau gobane
batswadi ba tlile go ikhola mo dileteng tšeo ba ralalago le tšona, e se bego
bana. Mphaka o na le poifo ge Sebola a mmotša gore bokaone ke gore a ye
gae Bonwatau. Pefelong ya Mphaka ge a leka go kgala ngwana wa gagwe
Sebola o re:

Thulano ya "Homola seota tena! Ge go se seo o ratang go se bolela
botego ga tswalela molongwana woo wa gago. Theetša mo mošaa.
Nna le mmago re šomile ka maatla-bošego le mosegare
4.1.2. Go ru go fihla maemong ao re lego go ona bjale gantši re be
re phegelela go feta maemo ao batswadi ba rena ba bego
Ye le kgor ba le go ona...O reng o sa fišegele go fihla maemong a a
tsopotwa ke lego godingwana ga a rena? O reng o rata go hlwa o
kgwathego tsupuletše barutiši ba gago molomo?" (letl.68)

Tlhalošo ya mmolelwana wo ke gore batswadi ba šoma ka maatla gore bana ba be le bokamoso bjo bokaone, eupša bana bona ba nyatša ditaelo tša batswadi.

Bana ba babjalo gantši ba itshola ba tsene mathateng. Mphaka go di thulano tše ka moka o hlaloša gore “tlhomphe o tla e humana ge le wena o itlhompha.”

Raisibe o makatšwa ke ge morutiši Takodi a mmošša gore ba tšhabile Bonwatau, gomme le mo ba tlo tšhaba. Ge a hlalošetša batswadi gore morutiši Takodi o reng, o re:

“... ke ka lebaka la eng le sa boele Bonwatau?” (letl.74)

Raisibe o botšiša gore na ba tlo boela neng morago. Maikutlo a Raisibe a kuketšwe godimo ka lebaka la gore o be a tshepa Morutiši Takodi, a mo tšea bjalo ka motswadi wa gagwe, efela o makatšwa ke potšišo yeo a mmoššišago yona ya gore ba boela neng morago. Morutiši Takodi o sa swere lehloyo la batšwantle ge a ruta ka sekolong. O na le semorafe. Ga a kgotsofatšwe ke ge bana ba batšwantle ba rutega.

Thulano ya tetelo ye e laetša poifo ge bana ba lemoga gore batho ba go botega ga ba ba sware gabotse go ka ba šireletša lehloyong le la batšwantle.

4.1.2. Go rutwa go kgaogana le selo se sengwe

Ye ke kgopolo ya go ithuta yeo e kaonafadišwego ke Mowrer (1947) ge a tsopolwa ke Boehnke (2001:248). O hlaloša gore ge o ka tšea selo seo se sa kgwathego maikutlo (selo sa go se tšhoše), sa bewa mmogo le seemo sa bohloko goba sa go boifiša, motho o tla feleletša o boifa le selo sa go se kgwathe maikutlo e le selo sela sa go se tšhoše ka baka la go rutwa go se boife

nako ye telele. Ge motho a nyaka go hlakahlakana mo go hlolwago ke letšhogo, o feleletša a ikaroanya le selo sela sa go tšhoša.

Kimologo yeo e tšwelelago kajo ba kgole le selo seo sa go boifiša e ba tiišetšo yeo e rutilwego. Go ikarogana fao le selo seo go feleletša e le poifo. Gore poifo ye e tšwele pele kege selo seo se kgwathile maikutlo mo go tšweleditšwego ke go hlakanae batšwantle goba motho yo a sa tsebjego. Go tšwelela karabo ya poifo le ge notho yo a ka se sa gopola kopano ya bona.

Mphaka ge a bona para (lefe leo go nwelwago bjatwa gona) o ba le poifo ka tsela yeo Kala le Rola baphelago ba mo hloriša ka gona. O ba le go kgaogana le para a tšhaba btho bao. Gantši ge Kala a bolela le Mphaka ga a kgethe mantšu. Polelong ya bona re kwa ba ferelelana ka mantšu, Kala are:

“O re ke direng? Ge se Bonwatau fa. Ge o tennwe ke go dula mo tšwa mona!” (letl.52)

Ge Mphaka a kopana le Kalapareng, Kala o lebetše gore o kile a nyaka go lwa le Mphaka tšatši lela a be e na le Tokari. Kala o re ba be ba tagilwe. Ga a sa gopola, gomme o kgopela jore di fele. Ge Kala a šetše a khoše madila o hloriša Mphaka, lehono šo o sa šwela pele go mmošša ka ditaba tša Bonwatau, le gore a sepele. O phela a šete Mphaka morago. Kala o re Mphaka o bolela bjalo ka setlaela. Mphaka ge are Kala a kgethe mantšu, Kala o fetola ka gore Mphaka a hlokomele gore ga se Bonwatau, ge a tennwe a sepele.

Mbari le yena o hlasela Mphaka. Polelong ya bona, Mbari ge a bolela ka go selekega o re:

“Monna, a nke o hlokomele seo o se bolelago. Mo ga se ga geno. Ge o rata jo re laetša gore re sepediše ditaba tša rena bjang o tlo wela bothateng.” (letl.52)

Mbari o hlaloša gore Mphaka o tla othateng ge a ka fela a rata go eletša batho gore ba laole dilo bjang mo nageng ya bona.

Go laetša gore Kala ga a hwe matwa le ge Mbari a leka go mo kgala gore a se roge Mphaka, o boa mmoetšane kagore:

“Ntšhelele bjala bjoo ke nwe lešilo le la Bonwatau le tla be la ntsenya moya o mobe. Ge o sa hlokomele re tla go romela Bonwatau.” (letl.52)

Go a laetša gore Kala ke ntwadumela. Ga a ipone phošo le ge Mphaka a leka go mo lemoša ka bophelo bjo ba lebanego nabjo. Poifo ya Mphaka e napa e golela godimo ge a botšwa gore o tla romelwa Bonwatau.

Mphaka o nwa bjala bja gagwe ka lebelo, gomme o nyaka go kgaogana le lefelo leo a bonago gore le kotsi go yena. O bolela mantšu a bohloko mo a go re:

“Ke bona gore go tšwa ka madi ga go botse. Ke be ke re re tla bolela senna eupša ge le bona nke ke tsenatsena ditaba tša naga ya gabolena ke tla le tlogela.” (letl.53)

Go ya ka polelo ya Mphaka, mofaladi o swanetše go itota. Mphaka o fela pelo ka ge Kala a mmošša gore ke motšwantle, a sepele. O laela Kala ka la gore tše di sa gahlanego ke dithaba, gomme o sa le kgole le tllhabologo. Nnete Mphaka o tlogela Kala le Mbari e se maikemišetšo, efela e le taba ya go kgaogana le selo seo se mo tshwenyago, se mo tlišetšago poifo ye kgolo. Kala o tloga a laetša gore o na le lehloyo la batšwantle. Batšwantle ba ka se tsoge ba re ba eletša motho wa naga ya boKala, a tšea dikgopolo tšeo. Kala o phela a fehla Mphaka diganong. Go ra gore ga go se sebotse seo Mphaka a ka tsogago a se dirile. Poifo ya Mphaka e gola kudu ge a thoma go hlafelwa ke bophelo bja Takone. O bona bokaone e le go nyaka mafulo a matala. Ge a bolela o re:

“O ra go ba mofaladi! Ke mofaladi. Ge le hlaba ga o tsebe ge dilo di tla sepela bjalo ka maabane. Ge o robala, o robala ka dikgopolo tše di bilogago bjalo ka meetse ao go thalakago kwena ka go wona.” (letl.58)

O boa mmoetšane kago re:

“Moya wa gago o fetoga ledimo le le tšutlago ka gare ga gago. Ge o robetše le ge o sepela. Ge o kgopišana le motho o ba le poifo ka ge o sa tsebe seo a ka go dirago sona.” (letl.58)

Mphaka o tloga a na le poifo ya gore ka ge e le motšwantle ga a tsebe gore setšhaba se se mo rerile go fihla kae. O na le poifo ya setšhaba se, eupša o leka go ithapeletša. Go laetša gore Mphaka o rutilwe go kgaogana le selo se sengwe seo se mo tshwenyago, se mo fago poifo, re bona ge modiredi wa bona Akitse a ba fa mathata a bolela go re:

“Ke kwele taba tša gago ka moka. Ga ke sa rata go tshwenyana le wena. Maabane mantšiboa o nnyaditše ka go tšwa ke sa bolela le wena. Ga go poopedi šakeng. Tšhelete ya gago še.” (letl.58)

Mphaka ga a kwane le kgopelo ya Akitse ya gore a mo okeletše tšhelete ka ge a ena le baeng ba bantši. O bona bokaone e le go mo fa tšhelete, gomme a wele tsela. Ka tsela yeo Mphaka a dirago ka gona ke go kgaogana le poifo yeo e mo tshwenyago ka ge e le motšwantle. Ge Akitse a kgaogana le yena o boditše Mphaka gore ba tla kopana lekgotleng la bašomi ba baapei. Ge Mphaka a ekwa mantšu a a boima, poifo e thoma go golela godimo. O gopola gabotse gore sehlare sa muši ke go se tlogela. O tloga a leboga ge Akitse a sepela, efela go kgaogana ga bona ga go bose lebaka e le mantšu ao a modiredi wa bona.

Go Mphaka go šala go rena poifo a a tloga a kgwatha maikutlo a Mphaka kudukudu. Go kgwathega ga maikutlo mo ga Mphaka go dirwa ke gore Mphaka ke motšwantle ebile ga go tsebje mo a tšwago gona. Para le mošomedi ke tšeo di hlolago poifo ye kgolo go Mphaka.

4.1.3. Kgopolo ya go latela mohlala

Kgopolo ye ya go ithuta e netefadišwe ke Bandura le Rosenthal (1966) ge ba hlalošwa ke Boehnke (2001:468) e le ka morago ga dithuto tša laporatori tša go latelana. E bontšha gore motho a ka kgwathega maikutlo ka go ithuta goba go laelwa ka molomo ka go bona se sengwe se le seemong sa go ba bohloko.

Motho yo o fetša a eba le poifo ya seemo seo ka lehloyo la batšwantle. Batho ba fiwa thuto ye ke dithelebišene le diradio ge di gaša le go šupa tiragalo tše bjalo. Ba bangwe ba ba di theeletšago ba fetša ba sa rate batšwantle.

Mphaka o kgwathega maikutlo ka go laelwa ka molomo ge Lebisi a bolela le yena ka mogwera wa gagwe Thabakgolo gore o ile boyabatho. Go laetša gore Mphaka o kwa bohloko, o fetola ka tsela ye e latelago:

“Matlakane a maso! Mogwera wa ka o ile banna! Ke gore ke šitilwe ke go tšhela mobu lebitleng la gagwe go mo laela? O ra Bonwatau, bo re bontšhitše dikgolo!” (letl.70)

Pelo ya Mphaka e bohloko ka ge a paletšwe ke go boloka mogwera wa gagwe wa hlogo ya kgomo e lego Thabakgolo yo a hlokofetšego ka baka la go gatwa ke setimela, gomme o bolokilwe. Ge Lebisi a ekwa mantšu a bohloko a Mphaka, o bolela ka molomo wa gagwe kago re:

“Se nkgaole pelo mogolle. Meso ga e tsebje ke motho. Le gosasa le ka hlaba, gwa hlolega se se makatšang

Ditaba tšha tšha wa kgona go gomela go Bonwatau." (letl.70)

O boa gape Lebitsi o sebotša Mphaka gore ditaba di bothata kua yunibesithing. Go foka moya wa go theoša Mphaka setulong seo a lego go sona, gomme go dule ngwana wa mobu. Baithuti ba huetša batswadi gore ba be kgahlanong le Mphaka. Lebitsi o ntšha taba ka mokgwa wo:

“Nkgetheng wa tikologo ya Yunibesithi o tloga a re ge lekgotla la gagwe le ka thopa sefoka, bafaladi ba tla bewa madulong a bona.” (letl.88)

O iša pele ka go ala taba ka tsela ye :

“Ba lla ka gore maemo a ba go filego ona a be a swanetše go tšewa ke motho wa naga ye, e sego mofaladi.” (letl.88)

Mphaka o nolegile mmoko ge a ekwa mantšhu a Lebitsi. O tloga a nyamile ge a ekwa gore setulo se a se dutšego ga se sa swanela mofaladi wa go swana le yena.

Lebitsi oa itshola ka tšeo a di boditšego Mphaka ka tsela yeo a bonago poifo ya gagwe e mo kgwathago maikutlo ka gona. E mo gopotša mobu le batho ba Bonwatau. Go laetša gore Mphaka o thoma go gopola ditaba tša Bonwatau re kwa ge a re:

“Di tla loka kae, ke ralala le dilete bjalo ka ledimo. Le mo ke tlogo hwela gona ga go yoo a tlogo go go tseba. Ke tla hwa bjalo ka mpša. Mohlomongwe le lebitla nka se be le lona.” (letl.70)

Ditaba tša Bonwatau di huduile maikutlo a Mphaka mo a bonago a se sa na le bokamoso. O bolela gore mohlomongwe yena o tlo bolokwa bjalo ka mpša goba a hloka le lebitla ka ge a ralala le dilete. Ga a tsebe gore o yo hwela kae le gore marapo a gagwe a tlo fihlwa kae ge a hlokofetše. Seo Mphaka a se holofelago ke gore mohlomongwe bana ba bana ba bona ba tla humana Bonwatau e fetogile.

Go laetša gore maikutlo a Mphaka a huduegile, o bolela mantšu a:

“Go tseba gore ga o ga geno gomme o ka se dire boithatelo. Go tseba gore o amogetšwe ka se tee. Go tseba gore lešika la meloko le kgaotšwe. Go tseba gore o mokgopedi kae le kae mo o yago. Go tseba gore wena le ba gago le timeletšwe ke segagabolena.

...Lebitsi, go se tsebe gore marapo a gago a tlo robotšwa kae ge o ile bohunamatolo.” (letl.71)

Mphaka o hlaloša gore ke gona ge bana ba gagwe ba sa tsebe segagabobona ba tšama ba ithuta ditšo tša dinaga tše dingwe. Seo a se gatelelago ke gore motšwantle o swanetše go tseba gore ga a swanela go itirela boithatelo, ke mokgopedi. Lešika la meloko le kgaotšwe. Ga a tsebe gore marapo a gagwe a tlo fihlwa kae ge a hlokofetše.

Tlhologelo ya Mphaka ya go boela Bonwatau e gona, efela ge a ekwa Lebitsi a bolela ka tša Bonwatau o hlaloša gore yena o ikanne gore o tla obamela kano ya gagwe ya go ralala le dilete go fihlela ga gabo Bonwatau go eba le khutšo. O laetšwe ke Lebitsi ka molomo tšeo di šadilego di direga Bonwatau. Mphaka o kgwathega maikutlo ka go kwa se sengwe se le seemong sa go ba bohloko ka mokgwa wa lehu. Maikutlo a Mphaka a tloga a kgwathegile. O thoma go gopola ditaba tša Bonwatau, o gopola mobu, lešika la gabo le bagwera ba gagwe bao ba šetšego Bonwatau.

Polelo ya Lebisi ya go botša Mphaka ka tša Bonwatau e gopotša Mphaka masetlapelo a gore Thabakgolo setšhaba se kgonne go mmoloka mola yena a sa ralala le dilete. Ga a tsebe gore ge a hwile o ya go bolokwa ke mang le gona kae.

O nyaka go latela mohlala wa monnatsoko wa Bonwatau yo a tlogilego lebaka le letelele a ralala le dilete, gomme ka morago ga go boa gae a fihla a wa ka dikhuru a khunama fase a phuphutha, ge a fetša a dumediša le mobu wa gabo wa Bonwatau ka ge bjale a boile gae a tlo bolokwa kgauswi le lešika la gabo. Tše ka moka ge Mphaka a di gopola di tloga di kgwatha maikutlo a gagwe. O gopola gore ge tša Bonwatau di ka loka o tla boela gae a fihla a tšhela mobu lebitleng la mogwera wa gagwe, a tšea mohlala ka go kgwatha mobu wa naga ya gabo.

Mphaka o kgwathega maikutlo ge bana ba gagwe ba sa tsebe segagabobona ba tšama ba ithuta ditšo tša dinaga tše dingwe ka ge a sa ralala le dilete o ka re ke peolwane. O bolela mantšu a go kgwathega maikutlo ka mokgwa wo:

“...go tseba gore wena le ba gago le timeletšwe ke segagabolena. ...Lebisi go se tsebe gore marapo a gago a tlo robotšwa kae ge o ile bohunamatolo.” (letl.71)

Le ge Mphaka a ile a ikana gore yena a ka se boele Bonwatau, o gopola go boela gae ga mahlako. Go laelwa ka molomo ga Lebisi go bea Mphaka seemong sa go kweša bohloko. Mphaka o fetša a eba le poifo ya seemo seo se bohloko. O feleletša a hloile go ba motšwantle ka go kgwathega maikutlo ka ditaba tša gabo tšeo a botšwago ke Lebisi. Ge nkabe a le Bonwatau, nkabe a iponetše goba a ikwetše ka tša gagwe ditsebe. Ditaba tše di tloga di huduile maikutlo a Mphaka mo a bonago a se sa na le bokamoso. Ge a bona tšeo a dirwago tšona dileteng tše dingwe o bona bokaone e le go hlorigwa ga gabo.

4.1.4. Kgopolo ya go hloka bokgoni se setšhabeng

Kreiti le ba bangwe (2007) ge ba tsopolwa ke Boehnke (2001:349) ba akantše gore batho ba ba hlokago bokgoni bjo bo swanetšego setšhabeng, ba itshwara ka mokgwa wa go se be botse, wa go swaba ge ba hlakana le ba bangwe. Ge ba ka solwa ka boitshwaro bjoo ba thoma go se sa ya bathong. Taba ye ya go flogela go ya bathong e ba poifo ya go phela le bangwe. Ge e le gore batho bao ba mo dikopanong tša setšhaba e ba e le bao ba sa ba tsebego goba e le batšwantle, ge ba kgaogana le bona go thoma go tšwelela lehloyo la batšwantle.

Re bona setšhaba sa Takone se fološa moetapele wa sona Rakgwakgwa setulong ka gore ga a sa theeletša dikeletšo tša setšhaba. Ge banna ba etišitše kua pareng, re kwa polelo ya Mphaka ge a bolela ka go hloka bokgoni setšhabeng. O beile kgopolo ya gagwe ka tsela ye:

“...se ke sa se kwišišego ke gore maloba ge le bea monna yo setulong le be le hlaba mekgolokwane eupša lehono le mo kgatla ka maswika. E bago batho ba lena ba nyakang?”
(letl.51)

Kala o iphetolela ka go re:

“Re kgethile monna yo gore e be moetapele wa rena eupša o itirela boithatelo.” (letl.51)

Go gatelela taba ye Mbari le yena o hlaloša ditaba ka tsela ye:

“Ga a sa tsoma dikeletšo tša setšhaba. Bao ba mo solago o ba romela tšhankaneng. Ke moetapele yena yoo?” (letl.51)

Tlhalošo ye kgolo mo tabeng ye ke gore o tšaba go tšaba bakgwagwa ga a sa na bokgoni bja go buša setšhaba ka ge batho bao ba sa mo thekgego a ba romela kgolegong.

Ga a sa theetša tšeo setšhaba se mo lemošagotšona. Ge ba sa ye kgolegong ba a lwa ebile go tšhollwa madi. Taba ye e kweša Mphaka bohloko. Ore setšhaba se reng se sa bitše pitšo ya go mo tloša setulong ka gore o a ganelela. Poifo ye nngwe yeo banna ba ba gananago le yona go tšwa go Rakgwagwa ke ya gore o reng a nyala kgarebe ya setšhabasešele, nageng e šele. Ge ba bontšha thulano ya bona le moetapele, Kala o fetola ka tsela ye:

“O re bana ba rena ba nyalwe ke bomang?” (letl.52)

Go tloga go laetša gore banna ba na le sekgopi ge Rakgwagwa a etšwa go nyala mosadi wa gagwe nageng tša ka ntle mola ba na le tshepo ya gore moetapele o tla ba mokgonyana wa bona ba ja sa borala. Ba nyaka a nyala bana ba bona gore ba kgone go ja tša moseo. Rakgwagwa o nyetše motšwantle. Ke ka baka leo a fološwago setulong. Setšhaba se tlošitše rabadia yo a bego a swere madulo a pele ka ge ba bolela gore o betla šapo la tlala. Polelo ya Tokarige a boledišana le Mphaka e re:

“Go bakwa ona madulo a pele. Gape tabakgolo ke gore setšhaba se bona nke rabadia yo a tlošitšwego setulong lehono o be a betla šapo la tlala.” (letl.44)

Nageng ya Takone ba buša go swana le basadi. Ge le hlaba ba bea motho setulong, gomme ge le dikela ba a mo fološa ka gore ga a na bokgoni. Mphaka o lemoga gore mo nageng ye le gona go na le mathata. O hlaloša gore ge go bewa moetapele, batho ba thaba fela, ka morago bona bale ke bona ba rwalago dilepe. Batho ba laolwa ke maikutlo. Ke ka lebaka leo ba

phušolago meago le digopotšo. Ka gona ge o sa ba ngwathele seo wena moetapele o se jago ba a go hloya, gomme ba go fološa.

4.1.5. Kakanyo ya monagano

Heinrich le Hoffman (2002) ge ba tsopolwa ke Boehnke (2001:321) ba akantše gore batho bao gantši ba tsenago ka gare ga seemo seo se se bego botse, goba bao ba kgonago go hlatha seemo sa go se kwešišege, e le seo se boifišago, ba dumela gore tša go se be botse di na le monyetla wo montši wa go direga bokamosong. Batho ba mohuta woo ba fetša ba sa iketle, mme ba leka go efoga goba go tšhabela seemo goba tiragalo yeo ba e bonago e ka ba ye mpe.

Go leka go efoga seemo seo e ba poifo yeo e hlolegago ka gare ga menagano ya bona. Ge batho ba ba akanya go yo hlakana le batho ba ba sa ba tsebego, e le batšwantle, ba ba le poifo ye ka go ba kgole le dikopano tša bona. Dipoele tša se ba se dirago ke yona tšweletšo ya lehloyo la batšwantle. Re bona ge Mphaka a eya go mookamedi wa thuto go nyaka go tseba ka ditšhišinyo tša gagwe tša thuto, gomme mookamedi o re:

“O a bona Morena Mphaka, go tšweletša diphetogo bathong go tloga go tsoma kgotlelele le pelotelele.” (letl.61)

Mookamedi o thoma go fa Mphaka poifo ye kgolo yeo a mmotšago ka tša seleteng sa gabo. Ga a hlwa a efa rathuto ditšhišinyo tšeo Mphaka a lekago go di šišinyo ka thuto ya Takone. Go laetša gore mookamedi ga a rate ditšhišinyo tšeo Mphaka a mmotšago ka tšona. Go se rate ga gona go tšwelela ka tsela ye:

“ Mohlomong mo o tšwago batho ba be ba šetše ba ikemišeditše diphetogo tša mohuta woo. Mono lekgotla la barutiši ga se la tia o kaalo.” (letl.61)

O boa mmoetšane mookamedi ka go tšweletša:

“Ga ke ganane le wena moo. Fela wena o rata go tšweletša diphetogo tša potlako. Di tla folotša gomme o tla tsentšha kgoro ya thuto bothateng. Ge go ka lemogwa gore di tšweleditšwe ke wena, gona le go rakwa mo o ka rakwa.” (letl.61)

Mookamedi o hlaloša gore lekgotla la barutiši ga se la tia go ka amogela diphetogo ka lebelo, le gona go tlo ba le rathuto yo mofsa. Mookamedi a ka se kgone go mo gahlanetša ka diphetogo. Ge a bolela le Mphaka o mo tšhela poifo ya gore ge setšhaba se ka tseba gore ditšhišinyo tša potlako tšeo di ka tsentšhago Kgoro ya Thuto mathateng di tšweleditšwe ke motšwabotšo, gona le mo nageng ya bona ba ka mo raka. Mofaladi ga a na maatla a go phošolla le go potolla tšeo di senyegilego. Mookamedi o naganela setšhaba le rathuto gore tšeo Mphaka a gopolago ka tšona di ka se amogelege. O leka go laetša Mphaka gore seemo seo se boifišago sa thuto a ka se se potolle a se kgona.

Ge mookamedi a bolela le Mphaka ka tša thuto o akanya monagano wa gagwe gore tšeo a di bolelago di ka se kgonagale ka ge e le motšwantle. Ge Mphaka a akanya ditaba tša go potolla thuto o be a bona ka tsela yeo thuto e sepetšwago ka gona mo Takone gore e ka se kgone go hlabolla bana ba motse wo. Mphaka o leka go tsena ka gare ga seemo seo se se bego botse. O kgona go hlatha seemo sa go se kwišišego ka ge thuto ya bona e le seemong sa tlase. Mookamedi o tšea gore Mphaka o na le monyetla wo montši wa go nyaka go tsenatsena ditaba tša bona ka ge a nyaka go potolla thuto ya bona. Ge Mphaka a leka go efoga seemo se sa poifo yeo e hlolegago ka gare ga monagano wa mookamedi, o gopola go tloga nageng yeo a ye go ye nngwe. Ge mookamedi a akanya go hlakana le rathuto yo mofsa yo a sa mo tsebego gabotse, o ba le poifo ya go kopana le yena.

Tšeo mookamedi wa thuto a di dirago tša go gana go tšweletša ditšhišinyo tša Mphaka ke tšona di tšweletšago lehloyo la batšwantle. Mookamedi o thoma go

fa Mphaka poifo ye kgolo ka go mmošiša ka tša seleteng sa gabo gore ge a etšwa a phošolla ditaba tša thuto nageng ya gabo, mo a ka se o beše wa tuka. Ka mantšu a Mphaka o lemoga gore o paletšwe, gomme o mmotša gore o humane mošomo Letsheng la Mogadisho. Mookamedi le yena o nyamile, fela ga go na seo a ka se dirago. Re bona Mphaka a sa iketle, a leka go efoga goba go tšhaba seemo seo a se bonago e ka ba se sempe. O leka go efoga poifo yeo e hlolegago ka gare ga monagano wa gagwe. O leka go efoga poifo yeo ka ge a bona dipoelo tša seemo di bonagala e le lehloyo la batšwantle.

4.1.6. Kgopolo ya *Gestalt*

Teori ye e šomiša tumelo goba molao wa "*Gestalt*" wa *figure-ground-phenomenon*. Perls (1947) ge a tsopolwa ke Boehnke (2001) o lemogile goba o tšweleditše gore lehloyo la batšwantle le ka tšwelela ge maloko a a itšego a setšhaba a swara maemo a bao ba nyamišago ba bangwe setšhabeng.

Re bona Mphaka a le Letsheng la Mogadisho ka morago ga dikgetho tša selete. Dikgetho di phethilwe, gomme marapo a mmušo a swerwe ke baisa ba dingangele. Mphaka ke rabadia kua yunibesithi, gomme go hlolwa poso ya ka godimo ga ya gagwe yeo e swanetšego go tšewa ke ngwana wa mobu gore maemo a gagwe a boele fase. Taba ya gore go hlolwe poso ya ka godimo ga ya gagwe ga e mo robotše ebile o bona e le molaba go yena. Ge a bolela le Hunadi go laetša poifo ya seo se mo tshwenyago o re:

"E ntletše dimpa, fela nka se dumele go ba ka fase ga mošemane yo ke mo rutilago, le gona ke tsebago a se na le ka lekootse fela. Yona Modimo nthuše. Bjale nka se re morago ga go aga lekala la histori ba tla ba ntšhupatsela. Eupša ka mo go šetšego go le ka gona ke bona gore ga ke sa na le kgetho." (letl.95)

Mphaka ke yena a butšego Lekala la Histori e le rabadia mo go lona. Taba ya gore a tle a bušwe ke mošemane yo a mo rutilego ga e mo ješe tšeo di welago ka ge mošemane yo a se na bokgoni le boikarabelo ka tša thuto ya histori. Mphaka yena o swantšha bophelo bja gagwe le modiša, gomme gemorui goba mongleruo a re šuta ke nyaka go itišetša, o swanetše go mošutelela. O re a ka se re a tšhabile go gatakwa hlogo ke ba gabo a tla a dumela gore bathobašele ba mo otle ka moretlwa.

Taba ka tselanyo:

Setšhaba sa Letsheng la Mogadisho sa mmušo wo mofsa se tšea sephetho ka bosona se sa go reriše gore o dumelelana le kgopolo yeo goba aowa naa. Re bona le hlogo ya sekolo e lego Morena Nkono, e tlogedišwa sekolo sa yona, gomme e fiwa se sengwe ka thokong ya moše wa Letsha la Mogadisho. O šutišwa ntle le mabaka, efela o tla dumela ka ge go se seo a ka se dirago. Nkono o bolela ka tsela ye:

“Rathuto yo moswa o a re huduwa. O re tsentšhitše
letšatši.” (letl.96)

Mphaka o fetola Nkono ka go re:

“Nna ke be ke re kgotlelelo e dutšwe ke
batšwaboššo ba go swana le rena.” (letl.96)

Nkono o tšwela pele ka ditaba ka mokgwa wo o latelago:

“Le go renago bjalo. Ke sa tšo tsebišwa gore go tloga
išago ke tla swanelwa ke go tlogela sekolo sa ka.” (letl.96)

Tlhalošo ya mebolelwana ye ke go laetša poifo yeo Nkono le Mphaka ba nago le yona go maemo a godimo ao ba a swerego. Ba befedišabangwe setšhabeng.

Nkono o hlaloša gore rathuto yo mofsa le yena o a ba hlakahlakanya. Tšatši ka tšatši o tla ka diphetogo tše difsa. Go tloga go laetša gore o a ba huduwa. Mphaka o makala ge setšhaba se swara le ngwana wa mobu bokgoba a tseba tšeo di diregela batšwabotšo fela. Re bona Nkono a laelwa go tlogela sekolo a eya go fiwa se sengwe moše ga bona. Nkono o šutišwa ka lebaka la gore o gwerane le Mphaka. Ke yena a thušago Mphaka ka maele le go mo fa ditaba tša Letsheng la Mogadisho. Taba ye e tshwenya banna ba mo. Letsota o bea taba ka tsela ye:

Nihore ge o "Se se felago se ntlaba ke gore yola Nkono le ge re mo šutišeditše kgojana ga a fele mola ga Mphaka." (letl.99)

Re tloga re bona gore go swara maemo a godimo setšhabeng ke bothata ka gego na le bao ba ba nyakago le ge ba se na bokgoni. Ba tloga ba nyaka gore poso tšeo di swarwe ke bona.

4.1.7. Kakanyo ya go tšwa mading goba o belegwa o ena le yona

Kakanyo ye ya gore poifo ye e tšwa pelegong e bopilwe ke Hetteman, Neale le Kendler (2001) bjalo ka ge ba hlalošwa ke Boehnke (2001:376), ba e tššetša ka dinyakišišo tše di dirilwego. Ba lemogile gore go swana ka boati bja ditiragalo tša poifo go amana le setšhaba goba dilo tše di itšego magareng ga mafahla a go tšwa go lee le tee go feta a mae a a fapanego, ke gore a go se swane ka tšohle. Poifo ye e bonagetše e golela godimo gape go bao e lego metswalle ya kgaufsi, kudu ya batho ba ba bego le bothata bja lehloyo ge go feta bao ba sa ba tsebego.

Ka tsela ye bjalo go bontšha gore lehloyo la batšwantle le bonala kudu ge ba lapa goba ba lešika le tee ba laetša lehloyo go batho bao ba sa ba tsebego. Kakanyo ye ya go tšwa mading e hlaloša lebaka leo re humanago gore batho ba go ba le poifo ye gantši ba hwetšwa lefelong le tee.

Ge re lebeletše Letsheng la Mogadisho, banna ba go swana le Letsota, Ntlhore le Otše, ba sa na le moya wa kgethologanyo. Ka morago ga go thopa dikgetho tša mmušo o moswa ba thoma go fetoša melao ya bona. Re kwa Letsotage a re:

“Nna ke be ke bona nke taba ya bafaladi ke yona ya mathomo e tlogago e tlabatlabiša dibete. Bana ba rena o ka re e tla ba bakgopedi nageng ya gabobona.” (letl.91)

Ntlhore ge a fetolao re:

“Lebakeng la go feta ge yola Mphaka a hlatlošetšwa maemong a rabadia ke lekile go thibela taba yeo ka ge ke tseba gore re na le masogana ao a sa tšogo phetha dithuto tša go lekana le tša gagwe. Fela le gona ke ile ka botšwa ge ke na le poelamorago.” (letl.91)

Ntlhore o fela a eba le lešoko le ge e le nta malomelakobong. O boa mmoetšane o re:

“Monna Letsota o se leke go re šaediša. Batho ba ba be ba re thuša go hlabolla setšhaba. Makaleng a mangwe re be re se na bao ba ka thibago difate. Motho ga a rakwe e se mpša. Sa rena ke go ba goletša mollwana wa go se time. Mollwana wo o tlo go fela o ba babola difularo tše go fihla ba itlhatlola ka bobona.” (letl.91)

Setšhaba se se tloga se balabala ka bafaladi gore ba tšeela bana ba bona mešomo. Ntlhore o hlaloša gore o ile a hlagiša kgopolo yeo ya bafaladi, gomme ya kgaphelwa thoko ge ba mmoetša gore ba tliša tlhabologo le bokgoni

baneng ba bona. Ka ge mafapha a mangwe a be a se na bafahloši, ba be ba tshepile batšwabotšo bao.

Waller (2002) go ya ka boahlele (2001: 388) o akantše gore sethwaelo sa batho Letsota o tloga a selekwa ke bafaladi bao ba tletšego nageng ya bona gomme ba swanetše go bewa madulong a a ba swanetšego. Ba swanetše go gataka ditokelo tša bona ka go ba khukhuretša ba sa itebetše, ba nabile maoto, ba ba šupe tsela. Letsota o tloga a bolela gore o tla hloriga Mphaka ka go ya ka Waller (2002), ahananaga tša kgatho ya ya ihago di tšweletšwa gore o a ikgantšha.

Re bona ba bolela gape ka molao wa madulo, Letsota a re:

“Ke sa go tsene ganong, nna ke bona gore re oketše lebaka leo ka lona motšwabotšo a ka fiwago ditshwanelo tša go ba modudi wa selete se.” (letl.92)

Babuši ba nyaka go oketša mengwaga ye mengwe ye meraro gore bafaladi ba se fiwe mangwalo a bodudi ka pela. Bao ba dirilego dikgopelo tša bodulo ba tla senkwa go ya ka maitshwaro a bona, gomme ba bewa ka fase ga taolo ya bana ba naga ye. Molongwana ka gore o ile go fihla a nyala Letsheng la Mogadisho, yena o filwe lengwalo la bodudi ka pelapela ka ge e le morutiši wa go se tshwenye. Batho ba go swana le boMphaka ba dutše mengwaga ye seelago, efela ba ganetšwa bodudi bja naga yeo ka ge ba re ba a ikgantšha le gona ga ba theeletše melao ya bona.

Ba nyaka gore mofaladi a fiwe lebaka la mengwaga ye mehlano pele a ka fiwa ditshwanelo tša bodudi. Go laetša gore poifo ya lehloyo la batšwantle e sa bonala gabotse go setšhaba seo se dulago lefelong le tee ebile se kgona go huetšana ka taba ye e itšego.

4.1.8. Kakanyo ya tša bošetšhaba le tš

Waller (2002) go ya ka Boehnke (2001: 388) o akantše gore setlwaelo sa batho sa go nyaka go ba kgauswi le difahlego tše di tlwaelegilego le go ba kgole le tše di sa tlwaelegago tše di ka bakago kotsi ke selo se se diregago gohle lefaseng, mme batho ba belegwe le sona.

Go ya ka Waller (2002), ditlamorago tša kgetho ye ya tlhago di tšweletšwa gabonolo ke maikutlo goba boitshwaro bja bosemorafe le poifo ya batšwantle. Se se hlaloša gore poifo ya batšwantle e ka se efogege ka ge batho ba ba swanago mading ba tlo dula ba kgethollana le bao ba fapanago le bona. Ge e le gore kgethollano e gona, poifo ya batšwantle e tla phela e le gona. Re bona Ntlhore, Letsota le Otše ba swere lekgotla poledišanong ya bona ba laetša ba kgakgana gore ditaba di thomile go retelela pele kgahlanong le bafaladi. Ba tla ka ditšhišinyo. Ntlhore o bolela ka tsela ye:

“Banna ba gešo, nna ke bona gore bao ba sego ba

fiwa mangwalo a bodulo mo ba re tšwele motse.

Le reng ka tšhišinyo ye.” (letl.98)

Ba šišinya gore bao ba se nago mangwalo a bodudi ba tšwe motseng wa bona. Lebaka ke gore ba dutše ba iketlile, ga ba gopole ga gabobona mola ba tšeela bana ba mo mešomo. Ge ba lebelela Mphaka ga ba tlwaele sefahlego sa gagwe. Ka mehla ba bona a le kotsi go bona. Otše o tla ka tšhišinyo ye nngwe yeo e rego:

“Nna ke be ke re ge dikolo di batametše go tswalelwa a

ngwalelwe lengwalo la gore re leboga diatla tša gagwe.

Re ka se kgone go mo lefa gotee le yo a tlogo išago.” (letl.99)

Otše o šišinya gore ge ngwaga o eya mafelelong, Mphaka a ngwalelwe lengwalo la gore ba ka se kgone go mo lefa gotee le mošomi wa poso ya ka

godimo ga ya gagwe. Tšhišinyo ye kgahla Ntlhore, gomme a ba tshepiša gore o tla laela molaodi wa yunibesithi gore a lebogiše Mphaka mošomo.

Go laetša gore ditaba tša bafaladi di napa di retela go ya pele, Otše ge a bolela le Letsota o re:

“O re hweditše. Nna ke thaba ge le kua ga gabo go thwe ke šebešebe. Re tla mo tlela ka maano.” (letl.98)

4.2. MAFETŠO

Ntlhore ge a tlaleletša Letsota o re:

“...ge motho e le phure go rena o swanetše go re tšwela motse. Gape le mo a tšwago o be a šetše a tsenatsena ditaba tša naga yeo.” (letl.99)

Banna ba Letsheng la Mogadisho ba thakgetše ge ba ekwa gore le Bonwatau fao Mphaka a tšwago, go hlakahlakane. Ntlhore o re ba swanetše go bontšha gore ga ba mo tšhabe ka ge e le selabi maswing. Le mo a tšwago gona o be a tsenatsena ditaba tša pušo ya gona le ge a sa swanela. Ge Mphaka a bolela le Hunadi ka ditaba tša go fiwa lengwalo la go lebogišwa mošomo ke yunibesithi o re:

“O a tseba le wena gore ga go sa go feta poledišano. Ge o bona malapa a agilwe, ke poledišano... Lefase le ka moka le eme ka baka la go rerišana taba. Ka ntle le therišano ga go se se ka lokago. Khulong e swanetše go keleketla. Le ge go le bjalo, mogatšaka, ditherišano mafelong a mangwe di tla ka morago ga dikotsi tše sa balwego. Ke ba bakae ba šareditšwego ke tša Bonwatau? Bangwe ba ile le mafase mme ba ka se sa bona gagabobona le gatee. Ba go sa tsebjego mo ba ilego bona ke ba

Mphaka o hlaloša gore ge batho ba sa boledišane ka ga diphapano tša bona, gona ga go ngaka, madi a swanetše go tšhologa.O bone gore batho ba Letsheng la Mogadisho ba mo amogetše gabotse nageng ya bona, efela lehono o a rakwa. O hlaloša gore re segwa ke dišhaba tše dingwe ka ge re palelwa ke go rerišana ditaba tša rena ka khutšo. Re bona boOtše ba kgetholla Mphaka, efela ba a swana ke Bathobaso.

4.2. MAFETŠO

Diteori tša Boehnke (2001) di tloga di amana gabotse le papadi ya rena ya Naga ga di etelane. Diteori tše di re laetša gore lehloyo la batšwante ga le thome gonabjale. Ke kgale lehloyo le le gona ka gore motho o kgona go belegwa le lona go fihlela a le bontšha go motšwasehlabelo. Ge selo se go tshwenya moyeng o ena le poifo, o swanetše go se efoga ka go se tlogela,wa kgaogana le sona.

KGAOLU YA BOHLANO

TŠEO DI HLOLAGO EHLOYO LA BATŠWANTLE

5.0. MATSENO

Go na le mabaka a mmalwa ao abego le seabe go lehloyo la batšwantle. Mabaka a a tloga a fapana ka go a šušumetšwa ke dilo tše dintši tša go fapana. A mangwe a mabaka ao ke a latelago:

5.1. DINTLHAKGOLO TŠEO DI HLOLAGO LEHLOYO LA BATŠWANTLE

5.1.1. Mabaka a tša boiphedišo

Mo nageng yeo e lego gore ekonomiga e maemong a godimo, go ba le ntwaga ya go bakišana dinyakwa. Infleišeneya godimo le tlhokego ya mešomo ke mabaka a mangwe ao a dirago goe moya wa ntwaga, bonaba le lehloyo di iponagatše. Go fokotša poifo ye, ditiragalo tša lehloyo la batšwantle di thoma go lebišwa go batho bao ba sa tsebjego ka mo nageng, mme bogona bja bona bo bonwa e le bjona bo dirilegogore seemo se befele pele.

Ge Ntlhore le banna ba bangwe ba tšea mmušo diatleng tša bao ba bego ba o swere ka dikgoka, go bile le tšharaxano le tshenyo ya dithoto. Seo se ile sa fokotša maatla a tšhelete ya naga kgwebišanong le dinaga tše dingwe. Babeeletši ba amilwe go šoro ke seemp seo, kgwebo le yona e amegile. Ge go rakwa bafaladi ka mo nageng, re lebelela borakgwebo le babeeletši ba ba tšwago dinageng tše dingwe. Ge ba rakwa le bona ba tloga ba eba le seabe seo ba se Abelago naga le badudi ba yona. Baanegwa ba go swana le Mphaka ke bao ba bego ba tšea karolo kgodišong ya ekonomiga ya naga ka thuto yeo ba e Abelago baithuti, thuto yeo e hlabollago naga.

Ge ba rakwa go hlolega diphetogo go ekonomi ya naga. Go bontšha tša ekonomi gore go nyakega moo go jewago. Ntlhore o hlalošetša banna ba ba mo kgethilego gore o tla ba iša mafulong a matala. Ge a bolela ka mafulo a matala o ra gore o tla ba fa tša borala, ge e le moputso ba tla humana ditseka tša go bonala. O bolela gore ba swaneše go goketša bana ba mmu gore selete sa bona se tšwelelele go feta dilete tše dingwe. Polelo ya Letsota go laetša tša ekonomi e re:

“Taba yeo e felago e tshwenya dileteng tša go swana le se sa rena ke gore batho ba fela ba nyaka mešomo ye bofelo. Tša temo le meepo di gafelwa banyatšegi. Ka fao re tla swanela go kaonafatša makala a mantši gore re tle kgone go ka thwala batho ba maswanedi ka thuto le mabokgoni.” (letl.93)

Tlhalošo ke gore tša temo le meepo di gafelwa batho ba banyatšegi bao ba šomago boima. Re tseba gabotse gore moo go nago le meepo go tletše lehumo la lefase. Ge le ka bea motho wa boroko ga go seo le ka se bunago. Bao ba kgonago tša temo le meepo ba ile dinageng tša kgole mo šeleng e bonalago gabotse. Ba hlaloša gore ba swaneše go kaonafatša makala a mantši a thuto ao go nyakegago mabokgoni gore thuto e kganye e be e fihlelele maemong a godimodimo.

5.1.2. Bofaladi bja tikologo

Mo mengwageng ye e fetilego badudi ba dinaga tše mmalwa ba hudugetše dinageng tše dingwe. Batšwantle ba gantši ga ba ke ba kgona go tswakana le dišhaba tša naga tše tše diswa go felelela. Kanako tša dingangego tša mo setšhabeng, baeti ba ba fetoga bahlaselwa ba lehloyo la batšwantle.

Ge o fihla Takone e le wena mofaladi ka seleteng sa Bodikela. Ga o kopane le mašabašaba. Karolo ya ka Bodikela e na le ditumelo tša go fapana le tša Bohlabela. Ditirelo tša mmušo wa naga ya Takone ke tša batho ba Bohlabela fela. Re bona ge Mphaka a falalela Takone, a dula ka Bodikela bja naga ya Takone. Le ge a leka go tliša ditšhišinyo le diphetogo tša thuto, mookamedi o re o tletše ka diphetogo tša potlako le gona ge ba mmušo ba ka kwa gore ditšhišinyo le diphetogo di tliile ka yena, a ka rakwa mo nageng yeo. Se sengwe le se sengwe seo se diregago se sebe se diregela ba ba lego seleteng sa Bodikela. Tokari o tloga a hlalošetša Mphaka gore:

“Ba ka Bodikela ga ba rate go bona
ba ka Bohlabela. E ba sa mpša le phiri!” (letl.44)

5.1.3. Lerato la setšhaba le le beletšego morafe wo o itšego

Badudi ba naga yeo e itšego ba kgona go ba le ditšo tše dintši efela e le ba naga e tee, le mohuta wa lerato la naga moo khutšo ya gona e nago le pelaelo ka gare. Ngangego goba ntwā e fela e tšwelela magareng ga merafe ye. Phetogo ya boetapele bja dipolitiki tša naga e satliša lehloyo la batšwantle e le mokgwa wa go fokotša ngangego.

Re bona seleteng sa Takone badudi ba arotšwe ka diripa tše pedi, e lego ba ka Bodikela le ba ka Bohlabela. Bafaladi ba bewa gare ga diripa tše gore ba se kgone go thuša ntweng ya dipolitiki yeo e lego gona gareng ga Bodikela le Bohlabela. Ba baka pušo yeo e lego gona go tšwa go mmušiši. Ka baka leo go tsoga dikgaruru tša dipolitiki. Ge ba bea bafaladi gare ga selete seo ba re ba leka go fokotša ngangego yeo e lego gona ka ge go tšhollwa madi ka lerumo.

5.1.4. Go se lekalekane dipolitiking

Mo nageng yeo e lego gore sehlopha se tee se swere maatla a mantši a dipolitiki go feta se sengwe ngangego le ntwā di gapeletšega go ba gona.

Sehlopha sa go gatelelwa se thomamiša lehloyo la batšwantle go phošolla go se lekalekane moo. Mohlala fa ke Mphaka ge a be a gateletšwe kemmušo wa kgethollo. O be a tšewa bjalo ka lenaba le legolo la mmušo ka baka la dikgopolo tša gagwe tša go sola mmušo wa gabo. O be a gana gore bana ba gagwe ba fiwe thuto ye mpsha ya Bonwatau.

Ka ge o be a dula a tšwana le puša ya naga maphodisa a be a dula a mo Ke monna wa go hloya kgatelelo ya dikgopolo tša gagwe ebile ga a kwane le kgethologanyo ya merafe yeo e dirilwego ke mmušo wa Bonwatau. Mphaka o be a se na ditokelo tša go bouta nageng ya gabo bjalo ka moagi yo mongwe le yo mongwe yo moso wa Bonwatau. Polelonošing ya gagwe (Mphaka), o bonala a tšweletša tšeo di mo tshwenyago ge a le Bonwatau. Mo nageng ya gabo o be a se sa na le ditokelo tša go bouta bjalo ka moagi wa Bonwatau lebaka le legolo e le mmala wa gagwewo moso. O be o sa mo dumelele go bouta. Polelonošing ya gagwe o re:

“Ke be ke lebanwe ke kgetho. Tsela di be di le phakgapedi!

Na ke be ke swanetše go hwa ke saphela?

Ke betlilwe ke ipona?

Aowa! (o šikinya hlogo). Le nna ke be ke nyaka

Go swana le mantho a mangwe.” (letl.13)

Polelo ye e floga e re laetša gore Bonwatau Bathobaso ba be ba gatelelwa ke mmušo. Setšhaba sa Bonwatau se be se arotšwe ka merafe. BoMphaka, bjalo ka ba bangwe ba Bathobaso, ba be ba kgethetšwe lefelo leo ba swanetšego go dula go lona. Ba agetšwe metse ya bona kgole le ditoropo. Ka ge Mphaka a be a rata bophelo bjo bo hlabologilego, o be a bona seo bjalo ka kgatelelo ye kgolo kudu. Maphodisa a be a dula a mo šetše morago ka lebaka la dipolelo tša gagwe tša go sola mmušo wa naga ya gabo. Taba ya go tlaleletša kgopolo ye še:

“...ke tšhaba go šilaganywa le go foufatšwa

kgopolo ke itebeletše. Ke bo... petšwa
sehutamoya sa moya wa ka. Go hlalana le
dikgopolo tša ka tše nanana tše go thwego
ke meetlwa go bangwe." (letl.13)

Ka ge a be a dula a solana le pušo ya naga, maphodisa a be a dula a mo
šetše morago ka ge a be a se na tokelo ya go nišha dikgopolo tša gagwe. O
be a dula a tšhogile a tseba gore a ka swarwa, gomme ya ba yena
mogolegwa wa dipolitiki. O be a se na tokelo ya go bouta le ya go kgatha
tema palamenteng mo go dirwago melao ye e ba bušago. Mphaka o be a
sola thuto ya seleteng sa gabo sa Bonwatau yeo e hlometšwego Bathobaso
fela. Ke monna wa go rata tšwelopele setšhabeng. O hloile kgatelelo ya
dikgopolo tša gagwe ebile ga a kwane le kgethologanyo ya merafe yeo e
dirilwego ke mmušo wa Bonwatau. Bathobaso ba be ba hlametšwe thuto ya
bona ba nnoši. Re kwa polelong ya Mphaka ge a re:

"Bana ba ka bona ke be ke tla ba lesa
bjang? Ba enwa meetse a tsebo sedibeng
se fatilwego ke bangwe? Botho bja ka ka moka
bo thennwe boka kgapa yeo peu ya gona e sa
hlwego e nyakwa!" (letl.13)

Ka tsela ye Mphaka o leka go nyenyefatša le go goboša thuto yeo e bego e
betletšwe Bathobaso. O be a duma bana ba gagwe ba humana thuto yeo e
feleletšego ya go sebe ya semorafe ka tsela yeo kgethollo e bego e le ka gona
nageng ya gabo. Thuto ye ya Bathobaso e be e le ya maemo a fase ebile e le
ya kgatelelo, gomme a sa rate bana ba gagwe ba fiwa thuto yeo. O tloga a
hlaloša gore o gobošitšwe ke seo se dirwago Bonwatau. Ka ge Mphaka e le
monna wa seriti, monna wa go rata tšwelopele setšhabeng, wa maikemišetšo le
go hwela dikano tša gagwe, o bona bokaone e le go tšwa ka difate go yo

tsoma lefelo leo a tlogo amogelwa bja batho wa moriri wa hlogo a fiwa le ditshwanelo tša bodudi. Ka polelonošing ya gagwe o re:

“Ke kgethile go tšwa ka difate mohlomongwe
go tšwela ruri, go ya moo ke tlogo fiwa tlotlo,
ka phela, ka phediša le ba ka...” (letl.13)

O be a gopola gore ge a ka tšwa nageng ya gabo gona o tla hwetša mafulo a matala, gomme a hlompšha ke ditšhaba tša moo a yago. Nnete re bona mafelelong a kgetha go tšwa ka difate. Ke mo a feditšego le pelo ya gagwe gore yena le lapa la gagwe ba tla kgaogana le Bonwatau, ka ge e le mathata a dipolitiki ao a bego a mo gapeletša go tšwa motseng woo. Ge Mphaka a falaletše Bodikela bja selete sa Takone, o sa hlakana le mathata a dipolitiki. Ge a bolela le Lebitsi o re:

“Monna Lebitsi, o ka re o tseba seo se ntlošitšego
kua Bodikela bja selete se. Ke bile le dikgopolo
tše botse tše o ke ilego ka di tšweletša pele ga
mookamedi wa thuto, eupša ka ge ke le
mofalatšana wa batho, di ile tša tšeišwa phefo,
gwa thwe ke tsoma diphetogo tša potlako. Ka be
ka lemošwa gore ge e le gore mo ke tšwang di be di
ka šoma, mo gona ga ba kganyoge motho wa go
rata go tšweletša diphetogo ka bjako.” (letl.73)

Ge baisa ba dingangele go swana le Otše, Letsota le ba bangwe ba swere marapo go tšwa go mmušo wo mofsa, ba tloga ba bintšha bafaladi ka oto le tee. Batho ba maemo go swana le boMphaka ba tlošwa diposong tša bona tša maemo a godimo, ba ganelwa ka mangwalo a bodulo ba ba ba thoma go hlorišwa gore ba kwe gore ke bona bakgopedi.

Ge Mphaka a le Letsheng la Mogadi, go hlolwa poso ya ka godimo ga ya gagwe gore e swarwe ke ngwana wa mobu. Mphaka gea boledišana le Hunadi o re:

“Ke maketše lehono ke tsebišwa gore go tloga
išago go tla ba le poso e mpsha lekaleng la rena.
...go thwe e tla ba ka godimo ga ya ka.” (letl.94)

O boa gapeo re:

“Wo ke wona mogalakane wa bofaladi. O gama o
lebile tsela. Ge mongleruo a re ntšhutelele o swanetše
go mošutelele a ikgamele dikgomo tša gagwe.” (letl.94)

Mphaka ke rabadia kua yunibesithi Lekaleng la Histori, gomme o makatšwa ke ge go hlolwa poso ya ka godimo ga ya gagwe gore a tle a bušwe ke mošemanyana wa dipudi. Taba ye e tshwenya Mphaka kudu mo a swantšhago bophelo bja gagwe le modiša, gomme ge morui a re šuta ke nyaka go itišetša o swanetše go mo šutelela. Gore a tle a fiwe melao le mabaka ke mošemane yo a mo rutilego o bona bokaone e le go tlogela poso yeo ka baka la maemo a gagwe.

Morena Nkono le yena o tšeelwa sekolo seo e lego hlogo ya sona. Go fiwa ngwana wa mmu yo a ratwago ke bao ba swerego pušo gore e be yena a jago tša borala. Taba ya go makatšwa ke gore Nkono ke ngwana wa mmu, efela ga a kwane le bao ba swerego pušo. Nkono o fiwa sekolwana sa go se hlamatsege seo a yago go se thoma mathomong. Ba re Nkono o etelana le Mphaka, o ya a mmotšwa diphiri tša motse wo. Bafaladi ba tlogile nageng tša gabobona go yo nyaka mafulo a matala go tša boiphedišo, eupša tša go tshwenya ke tše:

- Mmatšeleng yo a šomago, eupša a feditše dikgwedi tše tharo a sa humane moputso.

- Nare o iphile madila mola bana ga re ba swerwe ke tlala.
- Morongwa le yena ka go se gole o setla pelo, mahlo ke dikoti o ka re ke motho a sa fiwe dijo mola e le morutiši a phela a balabala ka mosadi yo a mo šiilego Bonwatau.

5.1.5. Boterorise

Batšwantle gantši ba bonwa e le manaba a badudi ba naga ye e itšego ka baka la tshenyo le dikgobalo tšeo nako tše dingwe ba di humanago maphelong le dithotong tša bona. Ba hlorišwa ke badudi ba naga yeo ba falaletšego go yona. Mphaka ka wa gagwe molomo o re:

“Ga se maaka motšhabapula o tšhabela matlorotlorong.
Mola ke re ke phephišitše bana ka naleng tša tau, ke ra
ge ke ba lahletše ka retheng la mohwelere?” (letl.44)

Ka polelo ye, Mphaka o laetša gore seo a bego a se tšhaba kua ga gabo, mo a tšhabetšego gona o humana sa go feta seo. Go itaetša le dinageng tšeo di hlabologilego ba fela ba elwa ka la go re: “Na ba bušwa ke mang?” Mphaka o makala gore na ba reng ba sa fetše diphapano ka polelo ka ge e le selete se tee fela. Tabakgolo go bakwa madulo a pele. Setšhaba se bona nke rabadia yo a tlošitšwego setulong lehono o be a betla šapo la tlala.

Mphaka o bolela le Tokari ka pelo ye bohloko ge a re:

“Ke gore rena bafalatšana ba batho re swanetše go
bona gore e fokela kae go seng bjalo re tla lewa ka
theko ya lerumo.” (letl.44)

Taba ye e tloga e kweša Mphaka bohloko ebile Tokari o mo lemoša gore a se sa bolela kudu ka ditaba tše ka gore maphodisa a tla mo kwa a mo romela ntlwanaswana. Mphaka o makala gore na batho ba tlo thoma neng go

gašetša mahlo pele ba betlela bana ba bona bokamoso. O sa lemošwa gore ge ba ka mo kwa o tla fegwa molato wa go itšhunyaetša ditabeng tšeo e sego tša gagwe. Mphaka o lemoga gore mo nageng ye le gona go na le mathata, gomme o hlaloša mathata a ka pelo ye bohloko. O bolela le Tokari o re:

“Seo se tlogago se makatša ka batho ke gore ge moetapele yo moswa a bewa setulong go a binwa, gwa hlalalwa. Morago ga lebakanyana bona bahlaladi bale ke bona ba rwalago dilepe.” (letl.45)

O hlaloša gore ge go bewa moetapele, batho ba a thaba fela ka morago bona bale ke bona ba rwalago dilepe. Batho ba laolwa ke maikutlo. Ke ka lebaka leo ba phušolago meago le digopotšo. Tokari o bolela gore ga gabo ke mojanong.

Baithuti ba huetša batswadi gore ba be kgahlanong le barutiši ba bafaladi. Bana ba batšwantle ba a kgetholiwa dikolong tše ba tsenago go tšona, ba bitšwa ka mainaina ba be ba fela ba gopotšwa ditlaišego tšeo di dirilego gore batswadi ba bona e be bafaladi. Re bona Sebola le Raisibe ba tlaišega go se phošo yeo ba e dirilego. Lebakalegolo ke gore ke bana ba bafaladi, ga se ba swanelwa ke go dula fase ba naba maoto. Maloko a mangwe a setšhaba ga a amogele batšwantle. A dula a thulana le bona le ge ba leka go ikokobetša.

5.1.6. Go dira gore ditšhaba tša lefase di dire dilo tša go swana

Globalisation ke tiragalo yeo go yona theknolotši, ekonomi, setšo, molao, dipolelo le dikgopolo tša dipolitiki le boitshwaro di fetišwago go tšwa lefelong le tee go ya go a mangwe lefaseng ka kgopolo ya gore go dirwe dilo tšeo di swanago. Makgotlakgašo a boditšhabatšhaba le dinamelwa tša lebelo tša lefaufaung ke tšona di emegopele go potlakiša *globalization*.

Setšhaba sa Takone se arogantšwe ka mabaka a Bohlabela le Bodikela, efela ga di nwešane meetse. Phapano ke ditumelo tša go fapana. Bafaladi ba bewa gare ga karolo ya ka Leboa le ya ka Borwa nepo e le gore ba se ke ba kgona go tlišetša le go thekga karolo ye nngwe go feta ye nngwe. Nywako ya bafaladi ke mekutwana ya go hloka le diširo tša menang. Batšwabotšo ke ditlabelelo tša go šoma fela, e se bego go hlokomela dinyakwa tša bona.

Le thuto ga e lekalekane ka ge mookamedi wa thuto a sa ke a etela ka Bodikela bja selete seo. Mookamedi o bone boikgafu le mafolofolo a Mphaka a kgopela gore a ngwale lenaneo leo a bonago le ka thuša go kaonafatša thuto seleteng sa Takone. Re bona mafelelong a botšwa ge a kitimiša diphetogo, gomme tša gabo di mo paletše ebile a di tšhabetše. Taba ya gore mookamedi a se lebelele kaonafatšo yeo ya Mphaka ke gore ge o le mofaladi o bewa ka karolong ya ka leboa, gomme ba lwa le batho ba ka borwa ka lebaka la ditumelo tša go fapana.

5.2. DITLAMORAGO LE DIKA TŠA LEHLOYO LA BATŠWANTLE

Ditlamorago le dika tša poifo ka kakaretšo di hwetšwa le go lehloyo la batšwantle. Go tlaleletša go dika tša kakaretšo, ditlamorago tša lehloyo la batšwantle di bonala dikarolong goba maemong a mararo ao e bego a:

- Mo mothong wa go ba le lehloyo la batšwantle.
- Go motšwasehlabelelo.
- Mo setšhabeng.

5.2.1. Mo mothongwa go ba le lehloyo la batšwantle

Tše ke ditlamorago tša lehloyo la motšwantle go motho yo a bego le poifo goba lehloyo leo. Motho yo o tlo bonagatša tše ntši tša dika tša batho ba go ba le bothata bja poifo, tše e lego gore poifo le lehloyo la batšwantle ke mafapha a tšona. Ge motho wa go ba le lehloyo la batšwantle a batamela

batho ba a sa ba tsebego goba batšwanti ba le pelaelo le poifo a se iketle, a roromela mme a ba le tumo ye kgolo ya go kgaogana le bona.

Ge Boehnke (2001:465) a tsopola mokgatlo wa World Health Organisation (1992) o re:

“The xenophobe experiences increased heartbeat, trembling hands, quarreling voice, inability to make eye contact and clumsy social interaction.”

Tlhalošo ya mantšu a ke gore ba bangwe ba batho geba le magareng ga batšwantle goba bao a sa ba tsebego motho wa go ba le lehloyo la batšwantle pelo ya gagwe e thoma go betha ka lebelo, a ela sethitho kudu, a oma legano, a swarwa ke go hlapologa goba go ithoma, diatla tša roromela, lentšu la thothomela, a palelwa ke go go lebelela ka mahlong, mme a ba le ba bangwe, e se bego batho ka moka; bao ba bontšhago letšhogo le go tlalelwa.

Mekgatlo ye (APA, 2001; WHO; 1992) e hlaloša gore motho wa go ba le lehloyo la batšwantle a ka bontšha go befelwa, kgethologanyo le lehloyo go batšwantle. Polelo ya Kala le Rola go Mphaka e tloga e laetša gore lehloyo la batšwantle le sa le gona. Rola o botšiša Mphaka gore o tšwa go ithuta Bodikelana, fela Mphaka o re ga se Bodikela fela mo go nago le thuto. Rola le Kala ba baka go botšiša Mphaka dipotšišo ebile mafelelong ba fapana ka mantšu. Ba bitša Mphaka gore ke phaga. Ge a ikhomotša Mphaka o re:

“O a tseba ga se gore le ge re tlogile Bonwatau batho ba swanetše go bapala ka rena. Ga ke bone gore ke tla di kgotlelela tše ka moka. Bokaone ke go fetela pele.” (letl.28)

Tlhalošo ya mmolelwana wo ke gore Mbari, Kala le Rola ga ba tšee Mphaka bjalo ka motho wa madi le nama ka ge e le motšwabotšo. Ba tšea gore le sekolo ga se a tsena, ke mahlalela go swana le bona. Ba tšea gape le gore

thuto yeo a ithutetšego yona kua Bonwatau ga se ya maemo a godimo ka gore o tšhabišitše bana ba gagwe ka baka la maemo a yona a fase. Ge nkabe thuto ya Bonwatau e hlamatsega, Mphaka o be a ka se tšwe ka difate. Ge Mphaka a eya go fokatša kua pareng fao ba felago ba ikopolla dihlogo gona, Kala le Rola ba phela ba mo fohlafohla gore a se iketle. Le dipotšišo tšeo ba felago ba mmošiša tšona ga se tšeo di kgahlišago. Rola le Kala ba thoma go baka go botšiša Mphaka dipotšišo. Ba thoma go kgowela Mphaka ba re ke lekgoba ebile ga gabo ba ja batho, a se tlo ba tšhela ka bokgoba. Ba thoma go fapana ka mantšu. Kala o gapeletša Rola gore ba sepele ka ge monna wa Bonwatau a tla ba gobatša. Nako ye nngwe le ye nngwe ge Mphaka a bolela, Kala o fela a mmošiša gore o bolela bjalo ka setlaela.

Ge Mphaka a re Kala a kgethe mantšu, Kala o fetola ka gore Mphaka a hlokomele gore ga se Bonwatau, ge a tennwe a sepele. Mbari o botšiša Mphaka gore o tla tsena bothateng ge a ka fela a rata go eletša batho gore ba laole dilo mo nageng ya bona ka ge e le motšwantle. Gona moo go tsoga ntwana, gomme Kala o re Mphaka a ba tšwele motse. Mphaka o fela pelo ka ge Kala a mmošiša gore ke motšwantle, o a sepela. O tlaletšwe, o laela Kala gore tšeo di sa gahlanego ke dithaba, gomme o sa le kgole le tlihabologo.

Tswalano ye e tloga e laetša gore Kala o na le lehloyo la batšwantle. Ga se mathomo ahlakana le Mphaka, gomme ka mehla ge ba le pareng Kala o felela Mphaka pelo. Ga go letšatši leo Mphaka a ka tsogago a boletše tše dibotse ka naga efe goba efe. Le ge a reta naga ya boKala, Kala ga a thabele seo ka lebaka la gore ge a batamela batho bao a sa ba tsebego o ba le pelaelo le poifo, gomme a se iketle a ba a ba le tumo ye kgolo ya go kgaogana le bona. Ka dinako ka moka o ba le kgopelo ya gore Mphaka a ba tšwele motse ka ge a sa mo tšhepe ka baka la poifo ya batšwantle.

5.2.2. Go Motšwasehlabelo

A ke maitshwaro le maikutlo a a bago gona go batšwasehlabelo ba lehloyo la batšwantle. Maitshwaro a mabe a batho bao ba bego le lehloyolabatšwantle a dira gore batšwasehlabelo ba gakanenge, ba makale ba be ba tšhoge ka ge ba sa kwešiše mabaka a a dirago gore ba ba bego le lehloyo la batšwantle ba ba sware bjalo. Ba a befelwa, ba tshwenyega ba ba ba tšhoga ge ba thoma go kwešiša gore maitshwaro a batho ba go ba le lehloyo la batšwantle a lebišitšwe go sehlopha sa bona. Temogo ya bona ya go kgethollwa e tiišetšwa ke ge batšwasehlabelo ba lemoga ge melao ya mmušo e le kgahlanong le bona.

Dikgetho di fetile Letsheng la Mogadisho, gomme re bona banna ba dinganga, Ntlhore, Letsota le Otše, ba thoma go hloriga Mphaka ka gore o a ikgantšha. Ge mmušo o thopša ke boNtlhore, ba bolela ka taba ya bafaladi, gomme ba bile ba fihla go ya maemo a Mphaka. Ntlhore ge a thekga taba ya bafaladi o re:

“Lebakeng la go feta ge yola Mphaka a hlatlošetšwa maamong a rabadia, ke lekile go thibela taba yeo ka ge ke tseba gore re na le masogana ao a sa tšogo phetha dithuto tša go lekana le tša gagwe. Fela le gona ke ile ka botšwa ge ke na le poelamorago.” (letl.91)

Bao ba thopilego dikgetho ba tloga ba elwa le bafaladi kudu ka ge Mphaka a swere maemo a godimo. Ba nyaka bašemane ba bafsa bao ba rutilwego ke yena e eabona ba swarago maemo a godimo gore seeta go lle sa ngwana wa mobu. Ge boOtše, ba bintšha bafaladi ka oto le tee, gaba bone gore ba bolaya naga ya gabobona ka go tšea dipolitiki ba di etiša pele go se na seo ba se tshepilego. Bana bao ba ba tshepilego ba mmu ga ba hlwa ba fihla malekelekeng a go ba borabadia, ka tsela yeo maemo a thuto a yo phuhlama ka ge e se boratšhatšhatšha.

Ba feleletša ba dumela go hlola poso tšha ka godimo ga ya Mphaka. Poso ya Mphaka ga e bolawe, boikarabelo ka moka bjo a bego a bo swere bo tla šikarwa ke ngwana wa mobu. Mphaka o tla thoma go fiwa ditaelo ke ngwana wa mobu gore a šome bjang. Motho ge a swanetše go fiwa ditshwanelo tša bodulo, o fetša mengwaga ye mehlano le gona go thoma go lebeletšwe maitshwaro a gagwe. Mphaka o na le mengwaga ye tshela a dula Letsheng la Mogadisho, efela ga a na mangwalo a bodudi.

Mphaka le Hunadi ba rerišana ka mathata ao ba lebanego le ona a mmušo wo mofsa wa bafaladi. Mafelelong Mphaka o fološwa maemong a gagwe ka yunibesithing. Mphaka ka go hloka mangwalo a bodulo go šišinywa gore a ba tšwele motse. Re bona mafelelong Mphaka a tšea sephetho sa gore ba gomela Bonwatau. Polelonošing ya gagwe ya mafelelo gea bolela le Hunadi o re:

“Go lokile. Go ikana ke ikanne gore, nka se dumele bonna bja ka bo thenwa bjalo ka peu ya kgapa yeo e sa hlwego e ratwa. Ke ikanne gore ka ntle ga diphetogo nka se boele Bonwatau. Bjale ka ge di le gona ke gomela gae. Therešo, ke be nka se kgone go e uta. Ke bone naga ga di etelane. Ke feditše, ke ya gae Bonwatau.” (letl.101)

Mphaka o bodutung. O hlaloša gore seriti le maemo a gagwe di tlošitšwe go yena bjalo ka kgapa yeo e fagotšwego. O hlalošetša mosadi gore khutšo, lerato le lethabo ga go mo motho a ka di humanago ge e se ga gabo. O tloga a laetša gore motho mang le mang o rata go dula lefelong leo a hwetšago khutšo ya mmele le moya, ke fela bowelakalana, e lego mo a belegetšwego gona. Nnete re bona Mphaka a boela ga gabo Bonwatau.

Ba ntšha gape molao wa gore bao ba se nago mangwalo a bodudi ba tšwe motseng ge ngwaga o fela. Ba ngwalela Mphaka lengwalo la gore ba ka se

kgone go mo lefa go tee le mošorwa wa puso ya ka godimo ga ya gagwe. Mphaka o nyamile. Re kwa polelonošing ya gagwe a re:

“Bjale gona di ntšhitile. Le mo ke bego ke holofetše gore ke amogetšwe šefa ke ntšhwa ka dikgoro. Go fetela dileteng tše dingwe go ka se sa nthuša selo. Bokaone ke gomele Bonwatau. Šefa ke tla be ka fetša lefase ka moka. Le ge go thwe ke šebešebe phukubje e fula le dinku kua Bonwatau, ba tla nkamogela? Go tšofala le gona go nkakarletše. Ke tsošitše ditšhaba ke bjetše peu yeo nka se jego mabele a yona...” (letl.99)

Tlhalošo ya Mphaka ke gore o ile a amogelwa gabotse nageng ye, fela lehono o a rakwa. O re bokaone ke go boela Bonwatau. Mafelelong Mphaka o bolela gore ga a nyake go hwela nageng bjalo ka mpša ka ge a tšofetše. Go ya dinageng tše dingwe a ka se sa kgona. Bao a ba rutilego o ba file thuto ye botse yeo a ka se kgonego go holega ka yona ka moso.

Re bona ditiragalo ka moka tšeo Mphaka a dirilwego tšona. O a gakanega, a makala le go tšhoga ka ge a sa kwešiše mabaka ao a dirago gore bao ba bego le lehloyo la batšwantle ba mo sware bjalo. Mphaka o a befelwa. Re bona a thoma go tshwenyega le letšhogo le thoma go golela godimo ge a thoma go kwešiša maitshwaro a batho ba go ba le lehloyo la batšwantle. Ba a tseba gore o na le mengwaga ye seelago a dutše motseng wa Letsheng la Mogadisho, efela ba bea molao wa gore ba go swana le yena ba oketše gape ka mengwaga ye mehlano gore ba humane bodulo nageng yeo.

Batho ba bangwe ba lekolwa ka maitshwaro, gomme ba fiwa madulo pele mengwaga ye meraro e ka fela. Go laetša gore ga ba nyake Mphaka, ba thoma go nyakolla maitshwaro a gagwe le go bega gore ga a ba fe tsebe ge ba bolela le yena. Mphaka se sengwe le se sengwe seo a se dirago o lemoga ge melao ya mmušo e le kgahlanong le yena. O bona o ka re melao ka moka

ye mefsa yeo ba e dirago ba mmušo a e kgahlanong le yena. Molao wo mogolo wo o fetošitšwego o tla thoma go šomišwa ke bafaladi. Ba re bana ba bona e tlo ba bakgopedi nageng ya gabobona. Taba ye e tloga e sa leše Mphaka tšeo di welago. O bona e le yena motšwasehlabele wa se sengwe le se sengwe seo se akanywago. Ye nngwe taba ke ya gore poso ya Mphaka ga e bolawe, fela maikarabelo ka moka a tla fiwa mošomi wa naga ya gabobona, wa poso ye mpsha. Letsota le Ntlhore ba kwana le kgopolo yeo ka gore Mphaka o tla ngala ge a bona taolo le maikarabelo ka moka di fiwa yo mongwe. Maitshwaro le maikutlo a Mphaka ka mathata ao ba lebanego le ona a mmušo wo mofsa ga a mo thabiše. O tšere sephetho o feditše, ba swanetše go gomela Bonwatau. O hlaloša ka maikutlo ao a kukegilego gore o lemogile gore ga go moo go phalago gagabomotho.

5.2.3. Mo setšhabeng

Tše ke ditlamorago tša lehloyo la batšwantle go setšhaba goba naga yeo batšwantle ba falalešetšego go yona. Ge ditlhaselo tša lehloyo la batšwantle di tletše, di le godimo ebile di tseneletše, ditšhaba le naga yeo di diregago go yona di thoma go tsebega ka tše mpe. Tabakgolo ya go se be botse yeo ditšhaba di e fago dinaga tša go laetša lehloyo la batšwantle e ba le ditlamorago tša go lahlegelwa ketša boeti, kgwebišano le dinaga tša lefase, neeletšano ya tša thuto, setšo, dipolitiki, ekonomi le tša mahlale. Tahlegelo tše di ba le seabe se sebe ekonoming ya dinaga tše, mme tša oketša maemo a bodiidi a badudi.

Batšwantle ba kgona go tliša tše botse setšhabeng. Mphaka o bolela gore bao a ba rutilego ba tla šala ba ngwala ka yena pukung tša histori. O hlaloša gore:

“ Moo ga ke re ba re, mediro ya rena e tlo fiwa sekgobana historing ya bophelo, ditlogolwana tša rena di tla tseba seo re se diretšego lefase la ka ntle. Ba tla kwa bohloko ge re sa direla bona bokamoso

Mphaka o tloga a bona Morena Nkono a tšela yeo Mphaka a ikgafelago mošomong ka gona gore o fata bodulo go setšhaba seo a falaletšego go sona. Ge Mphaka a be a le Takone re bona a ruta sekolo sa bošego. O tloga a ikgafile go hlabolla bana ba thari ye ntsho. Re kwa a re:

O boa mmoetšane o re:

“...le ge re ka gomela gae re setše re le melora re tla be re šomišitše talente yeo Modimo a re filego yona. Re tla be re ngwathetše ba bangwe bao ba tloga ngwala mediro ya rena pukung ya bophelo.”(letl.77)

Tlhalošo ya mmolelwana wo ke gore Mphaka o tloga a na le lehušo la gore setšhabeng seo a se thušitšego, ba bangwe ba tla šala ba mo gopola ge a šetše a tšofetše, a hlokofetše goba a boetše gae. Ge a bolela ka talente o šupa borutiši bjo a sepetšego a ruta le go hlabolla bana ba dinaga tša ka ntle. Ga se gore ge setšhaba se hloile bafaladi ga se ke se gopola tše dibotse tše di tšwago matsogong a bona. O tloga a hlaloša gore ba bangwe ba tla ngwala ka yeadipukung tša histori. Re bona Morena Nkono a tlile go lebogiša Mphaka ka maemo ao a a humanego a modiro. Polelo ya Nkono ya tebogišo e re:

“Le tloga le šomile senna. Ge nkabe bafaladi ka moka ba ikgafela medirong ya bona bjalo ka wena, ga ke kgolwe gore ba be ba tla šupšašupša ka menwana.” (letl.79)

Morena Nkono o tloga a bona ka tsela yeo Mphaka a ikgafelago mošomong ka gona gore o fata bodulo go setšhaba seo a falaletšego go sona. Ge Mphaka a be a le Takone re bona a ruta sekolo sa bošego. O tloga a ikgafile go hlabolla bana ba thari ye ntsho. Re kwa a re:

“Aowa, molato ga o gona re sa ntše re katana le bona le go ba tloša dithoko tša leswiswi.” (letl.32)

MAFETŠO A LENGWALONYAKIŠIŠO

6.0. MATSENO

Kgaolo ye e ya go tšweletša mafetšo a lengwalonyakišišo le, go lebeletšwe tšeo di hweditšwego gammogo le ditšhišinyo.

6.1. THUMO

Go tšwa lengwalonyakišišong le, se segolo seo se tšwelelago ke gore dinaga ka moka di a swana. Naga ye nngwe le ye nngwe e na le mathata a yona ao motho a ka rego ge a bea sekaleng, a lemoga gore a naga ye a feteletše goba a kaone go a naga ye nngwe. Tabakgolo ke gore ga go na lefelo leo le ka phalago leo motho a tswaletšwego le go golela go lona. Ga go na le naga yeo e ka phalago ya gabomotho. Motho o rata ka gabo, le ge ba ka diila bjang goba bjang. Gabomotho ga gona bosehla.

6.2. TŠEO DI HWEDITŠWEGO GO LENGWALONYAKIŠIŠO

6.2.1. Mathata a bafaladi

Bafaladi ba tlogile dinageng tša gabobona ka lehutšo la gore ba tla hwetša mafulo a matala mo ba yago. Madimabe e ba gore bafaladi ba fetoga bomotšhabapula baba tšhabelago matlobotlobong. Mathata ao motho a kopanago le ona ka ntle a feleletša a bonala go ba kaone ge a bapetšwa le ao mofaladi a kopanago le ona nageng ya gabo.

Ntlha ye nngwe yeo mongwadi a e tšweletšago mo ke tshwarompe ya batšwantle ka mo nageng. Ge ba le ka nageng tša ka ntle ga ba godišwe tšhelete ka tshwanelo, se e tloga e le tlhobaboroko ka ge ba lebeletšwe ba tšewa bjalo ka batho bao ba tshwenyegilego.

Bana ba bafaladi ba angwa kudu ke mōtamo a batswadi ba bona setšhabeng. Bana ba ba tlhakahlakanong ka go tšwa mo ba tsena ka mo ka baka la khudugo. Bana e le ba gago ba a go fetogela ba se sa go theetša le go go hlomphe ka lebaka la tshwarompe le tlhakahlakano yeo ba kopanago le yona.

Mofaladi ga a phele ka tokologo nageng yeo a falaletšego go yona. Go na le mabaka a mantši ao a dirago gore tokologo e se be gona. Bašomi le bona ba thatafiša bophelo bja bafaladi go ya ka mo bona ba ratago ka go tšwetša pele tlhorišo le lehloyo la batšwantle. Barutiši ba tseneletše ditabeng tša thuto, efela ditaba tša tlhorišo le tlhohleletšo di gona go bana bao ba ba rutago. Ba fela ba botša bana gore le mo ba sa tšile go tšhaba ka ge ba tlogile ga gabobona ba tšhaba dintwa. Bana ba phela ba beilwe leihlo go se sengwe le se sengwe seo ba se dirago. Diphošonyana tša bona di tšeelwa godimo ka mehla. Ba a kgethollwa dikolong tšeo ba tsenago go tšona. Ba fela ba bitšwa ka mainaina. Ba fela ba gopotšwa ditlailšego tšeo di dirilego gore batswadi ba bona ba falale nageng yeo ba dulago go yona.

Setšhaba gantši se arolwa go ya ka semorafe. Bathobaso ba be ba agetšwe metse ya bona kgole le ditoropo tšeo ba šomago go tšona. Ba hlamelwa thuto ya bona ba nnoši. Ge o le mofaladi o lwantšha mmušo o a swarwa, gomme wa išwa kgolegong. Bafaladi ba bantši ga ba na ditokelo tša go bouta le go kgatha tema palamenteng mo go dirwago melao yeo e ba bušago. Ge dikgoba tša mešomo di kwalakwaditšwe, ga ba bewe mo lenaneong la ba bakaone le ge ba na le mangwalo.

Bafaladi ba fiwa mediro lebakanyana go sa letetšwe gore bana ba mobu ba fetše dithuto tša bona. Go tšewa motho a ba lekaleng la godimo la mošomo ka gobane e le ngwana wa mobu le ge a se na le mangwalo a makaone le boitemogelo. Go thwe bafaladi ba kotsi ka ge ba tlo tšeela bana ba bona mešomo ya bona. Bašomi ba naga ba bona bafaladi bjalo ka tšhošetšo go

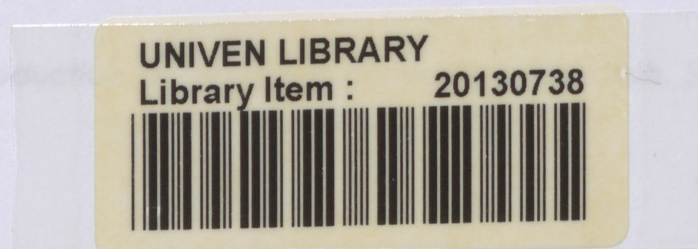
mešomo e se nene yeo e lego gona mo nagaeng. Go tloga go laetša gore ga ba iše felo ka bafaladi. Ba nyaka gore ba ba tšwele motse. Ke go laetša moya wa lehloyo woo e se bego wo mobotse. Bophelo bja bafaladi bo tloga bo laetša lehlakore le bohloko kudu, go laetša gore ga ba a amogelwa ka diatla tše pedi moo ba falaletšego gona. O dula o tšewa bjalo ka lenaba goba motho yoo a fetago. Monna wa mofaladi o ba le malapa a mantši a go fapana ka baka la gore a sa kgone go tšhaba le lapa la gagwe.

6.3. DITŠHIŠINYO

Bafaladi ke batho bjalo ka mang le mang, gomme ba swanetše go swarwa gabotse bjalo ka batho. Bafaladi a ba ithute go lebana le mathata, ditlhotlo le ditlhoriso tše ba lebanego le tšona. Ba lwe natšo go fihlela ge di rarologa. Bafaladi ge ba le ka dinageng tša ka ntle, ga ba be phukubje ya sela moedi ke mpšana. Le ge o ka rutega bjang goba bjang o swanetše go hlohlomišwa ke batho ba naga ya geno. Kgopolokgolo yeo e tšweletšwago mo dinyakišišong tše e theilwe godimo ga gore motho o swanetše go kgotlelela ditlhotlo tše o lebanego le tšona bophelong.

6.4. MAFETŠO

Nnete bophelong ga go na lefelo leo le phalago legae la gabomotho. Le ge e ka ba legae le lesehla, gae ke gae. Bagologolo ba fela ba re gabomotho ga go na bosehla. Gae ke gae le ge motho a ka gerema le dilete a lokologa moyeng, a fiwa mahumo le maemo diletengdišele. Moya wa gagwe o tla fela o mmošša gore mo ga se ga geno.

- G. METHOPO 1984. *Asian Theatre and Modern Drama*. Stockholm-Sweden: Almqvist & Witsell.
- Arieti, G.S. 1999. *Literacy Theory*. Braamfontein: Basil Blackwell Publishers.
- Greenwald, P.S. 1993. *Thuto-dingwalo ya Sesotho sa Leboa 3*. Pretoria: Ma
- Bak, N. 2004. *Completing your thesis: A practical guide*. Pretoria: J.L. van Schaik.
- Bandura, L. & Rosenthal, P.D. 1996. *Developing effective research proposals*. London: Sage.
- Boehnke, K. 2001. *Journal of Social Issues*. Pretoria: J.L. van Schaik.
- Goodwood.
- Boehnke, K. 2001. *On the development of xenophobia in Germany*. Pretoria: J.L. van Schaik.
- Research methodology: A step by step guide for beginners, 2nd ed. London: Sage.
- Brooks, C. et. al. 1971. *An Approach to Literature*. London: Prentice Hall.
- Maree, K. 2007. *How does it research*. Pretoria: J.L. van Schaik.
- Cohen, S. 2001. *Deportation is freedom*. New York: Growlier.
- Maree, S. 2005. *How to write your research proposal in foreign speaking the english language*.
- Corsini, W. 2002. *Xenophobia: A contemporary issue in psychology*. Pretoria: J.L. van Schaik.
- Morlow, A. 2007. *Writing your research proposal: A practical guide for South Africa*.
- Davey, R.J. 1977. *Xenophobia and immigration*. San Francisco: St. Louis.
- Dublin, Z.P. 1969. *New Xenophobia in Europe- Victims of Violence Based on Racism and Xenophobia*. Stockholm-Sweden: Almqvist & Witsell.
- Drew, C.J. 1980. *Introduction to designing conducting research*. San Francisco: St. Louis.

Gotrick, K. 1984. *Apidan Theatre and Modern Drama*. Stockholm-Sweden: Almqvist & Witsell.

Groenewald, P.S. 1993. *Thutadingwalo ya Sesotho sa Leboa 3*. Pretoria: via Afrika.

Johnson, Charles F. 1968. *Elements of literary criticism*. New York: Port Washington:

Schapper, M. 1996. *Research in education*. London: The Athlone Press.
Kavanagh, K. 2000. *Oxford University Press*. Cape Town: Vasco Boulevard Goodwood.

Kumar, R. 2005. *Research methodology: A Step by step guide for beginners*. 2nd ed. London: Sage.

Maree, K. 2007. *First steps in research*. Pretoria: J. L. van Schaik.

Maree, S. 2005. *Racism and xenophobia in Europe stemming the rising tide*. Baltimore: John Hopkins University Press.

Maslow, A. 1967. *Active witnessing: Lefika la phodiso's response to South Africa xenophobic crisis*. Pretoria: J. L. van Schaik.

Mouton, J. 2001. *How to succeed in your master's and doctoral studies: A South African guide and resource book*. Pretoria: J. L. van Schaik.

Newman, W. 2000. *Committed to making a difference Racism antisemitism*. Baltimore: John Hopkins University Press.

- Rollo, M. 1969. *Xenophobia: A contemporary issue in Psychology*. Pretoria: J.L van Schaik.
- Ryn, Michael. 1982. *Marxism and Deconstruction*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Schipper, M. 1982. *Theatre and Society in Africa*. Braamfontein: Paven.
- Schipper, M. 1989. *Beyond the Boundaries*. London: WH Allen & Co.
- Schleifer, R. 2001. *Deconstruction and Linguistic Analysis*. New York: College English.
- Semester, K & Bates, L. 2001. *View the SIT study abroad 2006*. Pretoria: J. L. van Schaik.
- Serudu, M.S. 1989. *Naga ga di etelane*. Pretoria: J.L van Schaik.
- Shapiro, W. E. 1979. *The book of knowledge*. New York: Growlier.
- Swanepol, C.F. 1986. *African Literature: Depth in Theory and Application*. Pretoria: Vista University.
- Tompkins, J.P. (Ed). 1980. *Reader-response criticism: From Formalism to Post-structuralism*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Ullman, L.P. & Krasner, L. 1975. *Cross- Cultural Psychology Contemporary Themes and Perspectives*. Baltimore: John Hopkins University Press.

Victor, F. 1967. *Nationalism, Xenophobia and intolerance in contemporary Russia*. College English: John Hopkins University Press.

Vithal, R. & Jansen, J. 2004. *Designing your first research proposals*. Lansdowne: Juta.

Waller, J. 2000. *In becoming Evil: How ordinary people commit Genocide and Mass killing*. New York: Growlier.

Wayne, L.P. 2007. *Migrant Workers and Xenophobia in the Middle East*. Baltimore: John Hopkins University Press.

Wilson, E.O. 1975. *American Renaissance September 2000*. New York: Growlier.

NEWSPAPERS

Moolla I.M. Xenophobic Makwerekwere street is an insult to foreigners, *City Press* 25 September 2005.

Rapitso, S. The Zimbabwean Influx, *City Press*. 18 September 2005.

SAPA-Why do 3500 aliens have jobs? *Sowetan* 16 May 2008.

DOCUMENTS AND REPORTS

Human Rights Watch Report 1998-Abuse of Undocumented Migrants, Asylum-Seekers, and Refugees in South Africa.

INTHANETE

(<http://www.http://utpournals.metapress.com>)